

## Közérdekű szociológiát!

*Ilyen lehet a történelem angyala. Arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat és összeilleszse, ami széttörött. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja többé összezární őket. E vihar feltartóztathatatlanul úzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égig nő a romhalmaz. Ezt a vihart nevezzük haladásnak.*

(Walter Benjamin, 1940<sup>1</sup>)

Walter Benjamin akkor írta híres kilencedik történelemfilozófiai tézisét, amikor a náci hadsereg szeretett Párizsához, a civilizáció reményének szent menedékéhez közeledett. A történelem angyalának tragikus figurájában, aki kilátástalanul küzd a civilizáció hosszú, pusztító menetelése ellen, ezt a reményt rajzolja meg. Benjamin számára a jövő 1940-ben – látva a világ meghódítására szövetkező fasizmussá váló kapitalizmust és a sztálinizmussá váló szocializmust – minden addiginál sívárabbnak mutatkozott. Ma, a 21. század hajnalán – bár a kommunizmus szertefoszlott, a fasizmus pedig csupán kísértő emlék – a romhalmaz tovább növekszik az ég felé. A szabadjára engedett kapitalizmus globális szinten piaci zsarnokságot és méltánytalanságot teremt, az újjáéledő demokrácia pedig túl gyakran válik hatalmi érdekek, a jogfosztás, a hazudozás, sőt az erőszak elleplezőjévé. A történelem angyalát újra elsöpri egy vihar, a paradicsom felől süvöltő terrorista szélvész.

Kutatni a rendet a modernitás széthullott darabkái között, fáradozni a haladás ígéretének megmentésén – a szociológia kezdetben a történelem ilyen angyala igyekezett lenni. Karl Marx a szocializmust állította szembe az elidegenedéssel, Émile Durkheim pedig az organikus szolidaritást az anómiával és az egoizmussal. Max Weber a „jeges sötétség sarki éjszakája”-nak előérzete ellenére meglátta a szabadságot a racionalizálódásban, és értelmet talált a világ varázs alóli feloldásában. Az Atlanti-óceánnak ezen a partján W. E. B. Du Bois

Forrás: For public sociology. American Sociological Association 2004 Presidential Address. In *American Sociological Review* 70(1): 4–28. © American Sociological Association, 2005. Hungarian translation © Replika.

1 Bence György fordítása.

válaszként a rasszizmusra és az imperializmusra utat nyitott a pánafrikanizmusnak, Jane Addams pedig megpróbálta kiragadni a békét és az internacionalizmust a háború állkapcsának szorításából. Ám ekkor a haladás vihára belekapott a szociológia szárnyaiba. Míg elődeink a világ megváltoztatásának láttak neki, mi magunk mégis legtöbbször a konzerváláshoz járultunk hozzá. A szociológia, annak érdekében, hogy megtalálja a helyét a tudományos életben, önálló, specializált tudást fejlesztett ki: öltheti ez akár Robert Merton (1949) briliáns és világos tudományosságának formáját; vagy gondoljunk Talcott Parsons (1937, 1951) nehezen átlátható, nagy ívű elméletére, illetve a mobilitás és a rétegződés korai statisztikai megközelítésére, amely Peter Blau és Otis Dudley Duncan (1967) munkásságában érte el a csúcspontját. Az 1950-es évek szociológiáját áttekintve Seymour Martin Lipset és Neil Smelser (1961: 1–8) győzedelmesen kiálthatták ki, hogy a szociológia morális előtörténete véget ért, és nyitva áll előtte a tudomány útja. A szociológia tudományának elitjét nem először kerítették hatalmukba comte-i víziók. Ám a „tisza tudomány” kibontakozása a korábbiakhoz hasonlóan rövid életű volt. Néhány évvel később szólásszabadságot, polgári jogokat és békét követelő politikai tüntetések lobbantak lángra az egyetemeken – különösen azokon, ahol a szociológia erős volt – a konszenzus szociológiáját és annak a tudományhoz való kritikátlan hozzáállását vádolva. A történelem angyala ismét viharban vergődött.

A haladás dialektikája egyéni karrierünket és közös tudományunkat is irányítja. A társadalmi igazságosság, a gazdasági egyenlőség, az emberi jogok, a fenntartható környezet, a politikai szabadság vagy egyszerűen csak a jobb világ iránti eredendő vágy, amely sokunkat a szociológiához vonzott, tudományos címek hajszolásává alakult át. A haladás a fegyelmezési (disciplinary) technikák arzenáljává válik: egységesített kurzusok, jóváhagyott olvasmányjegyzékek, bürokratikus besorolások, szigorú vizsgák, recenziók, formára szabott disszertációk, jegyzett publikációk, a mindenható CV, az álláskeresés, a kinevezési akta és aztán a kollégák és a tanítványok ellenőrzése, hogy mindenki tartsa a lépést. Az eredeti morális indíttatás azonban az életpályára ható nyomások ellenére is ritkán győzetik le, a szociológiai szellemiséget nem lehet ilyen egyszerűen kioltani.

A diszciplína – a szó egyéni és kollektív értelmében is – minden kényszer ellenére gyümölcsözőnek bizonyult. Egy évszázadot töltöttünk azzal, hogy szakszerű tudást hozunk létre, hogy a hétköznapi gondolkodást lefordítsuk a tudomány nyelvére, most azonban legfőbb ideje nekilátni a szisztematikus visszafordításnak: visszavinni a tudást azokhoz, akiktől származik, közügyet teremteni a magánproblémákból, egyszóval újrászóni a szociológia morális szálát. Ebben rejlik a közszociológia (public sociology) ígérete és kihívása, amely kiegészíti, nem pedig tagadja a professzionális szociológiát.

Hogy felderítsem a közszociológia létrejöttét, esélyeit és veszélyeit, a benne rejlő lehetőségeket és ellentmondásokat, sikereit és bukásait, az elmúlt 18 hónap során 40 találkozóon beszélgettem és vitatkoztam róla: főiskoláktól állami szervezetekig és elit tanszékekig Egyesült Államok-szerte mindenütt, csakúgy, mint Angliában, Kanadában, Norvégiában, Tajvanon, Libanonban és Dél-Afrikában. Bármerre is jártam, a közszociológia ügye mindenütt visszhangra talált a közönség soraiban. A viták több cikksorozatot eredményeztek, többek között a *Social Promblems* (2004. február), a *Social Forces* (2004. június) és a *Critical Sociology* (2005 nyár) hasábjain. Az Amerikai Szociológiai Társaság (ASA) hírlevele, a *Footnotes*, külön rovatot nyitott a közszociológiáról, melynek eredményeit az *An Invitation to Public Sociology* (ASA 2004) foglalja össze. Több tanszék díjakat és blogokat hozott létre, az ASA megnyitotta saját oldalát a közszociológia számára, és a téma a bevezető szöveggyűjtemé-

nyekbe is bekerült. Egyre rendszeresebben tűntek fel szociológusok cikkei a nemzeti lapok véleményrovatában. A 2004. évi ASA-közgyűlés a hallgatók és a hozzászólók számát tekintve is minden addigi rekordot megdöntött. A sötét idők felébresztették szendergéséből a történelem angyalát.

Tizenegy tézist fogalmazok meg. Előbb a közszociológiák mai vonzerejének okairól, majd sokféleségükről és a diszciplínához mint egészhez – a diszciplínát egyszerre értve munkamegosztásként és hatalmi mezőként – való viszonyukról lesz szó. Elemzem a professzionális, a közpolitikai (policy), a köz- és a kritikai szociológia mátrixát, ahogyan történetileg és országonként különböző formában megjelenik, összehasonlítom a szociológiát más tudományágakkal, végezetül azt vizsgálom meg, hogy mi teszi különlegessé a szociológiát, nemcsak mint tudományt, hanem mint morális és politikai erőt.

### 1. tézis: Az olló mozgása

*Egyre erősebb az érdeklődés a közszociológia iránt, megvalósítása azonban egyre nehezebb, mivel a szociológia balra, a világ pedig jobbra mozdult el.*

Minek tulajdoníthatjuk a közszociológia mai vonzerejét? Bizonyára sokakat emlékeztet arra, amiért szociológussá lettek, ám a közszociológia már jó ideje jelen van; mi az oka hát a hirtelen nekilendülésnek?

Az elmúlt fél évszázad során a szociológia politikai súlypontja a kritikaiság irányába mozdult el, miközben a világ, melyet tanulmányoz, azzal ellenkezőleg. 1968-ban az ASA tagjai felkérést kaptak, hogy szavazzanak egy a vietnami háborút ellenző közös nyilatkozat ügyében. A szavazók kétharmada *ellenezte*, hogy az ASA állást foglaljon a kérdésben, míg egy ettől független kérdésre a tagság 54%-a fejezte ki személyes háborúellenességét (Rhoades 1981: 60). Ez durván ugyanakkora arány, amekkora a háborút ellenzőké akkoriban általánosan volt a társadalomban. 35 évvel később, 2003-ban, az iraki háború ügyében hasonló közös nyilatkozat ügye került az ASA tagsága elé, és annak kétharmada *támogatta* azt (*Footnotes* 2003. július–augusztus). Még inkább figyelemreméltó, hogy a kapcsolódó közvélemény-kutatásban a válaszadók 75%-a a háború ellen foglalt állást – akkor (2003 májusa végén), amikor a lakosság 75%-a támogatta a háborút.<sup>2</sup>

Az 1960-as évek baloldali beállítottságának ismeretében ez meglepő felismerés. Az 1968-as bostoni éves közgyűlés viharossága ellenére – amelyben nagy szerepet játszott Martin Nicolaus híres és bátor támadása a „pénzeszsák-szociológia” ellen, és azoknak az őszinte követeléseknek az előadása is, amelyeket a Caucus of Black Sociologists, a Radical Caucus és a Caucus of Women Sociologists fogalmazott meg – az ellenzéki vélemények még kisebbségben voltak. A tagság nagyobb része még a korábbi, háború előtti liberális konzervativizmusban nevelkedett, s annak értékeit szívta magába. Idővel aztán az 1960-as évek radikalizmusa – bár hígított formában – szétáradt a szakmában. A nők és a faji (racial) kisebbségek növekvő

---

<sup>2</sup> A vietnami háború társadalmi támogatottságára vonatkozó adatok Muellertől származnak (1973: 3.3 tábla), az iraki háború támogatottságára vonatkozóak pedig a Gallup Polltól.

jelenléte és részvétele, az 1960-as generáció bejutása a tanszékek és egyesületünk vezető pozícióiba kritikai fordulatot hozott, ami a szociológia tartalmában is tükröződik.<sup>3</sup>

Ennek megfelelően a politikai szociológia az amerikai képvisleti demokrácia erőnyeinek vizsgálata helyett az államot és annak osztályokhoz való viszonyát, a társadalmi mozgalmakat mint politikai folyamatokat és a demokratikus részvétel elterjedését kezdte tanulmányozni. A munkaszociológia az alkalmazkodás folyamatainak vizsgálatától az uralom és a munkásmozgalmak kutatása felé fordult. A rétegződéskutatás a foglalkozási hierarchián belüli társadalmi mobilitás vizsgálatáról a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek változó struktúráinak (osztály, faji és társadalmi nem) elemzésére tért át. A társadalmi változások szociológiájában a modernizációs elméletek helyébe az elmaradottsági elméletek, a világrendszerek elemzése és az államilag irányított növekedés kutatása lépett. A faji elmélet (race theory) az asszimiláció elméletei felől a politikai gazdaságtan irányába mozdult el, s ez alapján vizsgálja a faji formációkat. A társadalomelmélet Weber és Durkheim radikálisabb interpretációival állt elő, és kanonizálta Marxot. S ha a feminizmus nem is vált a kánon részévé, a szociológia lényegi területeire mégis döntő hatást gyakorolt. A globalizáció aláássa a szociológiai elemzés alapegységét – a nemzetállamot –, s ezzel tudományunk lokálpatriotizmusának felszámolására kényszerít. Természetesen vannak ellenirányú mozgások is – például az asszimilációs kutatások túlsúlyba kerülése a bevándorlás kapcsán, vagy a neoinstitucionalisták, akik az amerikai intézmények világméretű elterjedését dokumentálják –, de az elmúlt fél évszázadban a kritikai irányzat volt meghatározó.

Ha a politikusgenerációk sikere és a szociológia változó tartalma az olló egyik szára, akkor a másik, ellenkező irányba mozgó szár a világ, amelyet tanulmányozunk. Miközben erősödik az egyenlőség és a szabadság retorikája, a szociológusok a mindegyre mélyülő egyenlőtlenséget és a mások feletti uralom megerősödését dokumentálják. A gazdasági biztonság, illetve a polgárjogok területén elért korábbi eredményeket az elmúlt 25 év során a piaci expanzió (és a vele együtt járó egyenlőtlenségek), illetve az otthon és külföldön egyaránt jogokat sértő, elnyomó államok a visszájukra fordították. Amit mostanság neoliberalizmus címen megismertünk, az gyakran nem más, mint a piac és az állam emberiség elleni szövetsége. Bizonyára igaz, hogy a szociológusok érzékenyebbé váltak, és többnyire a negatívumokra koncentrálnak, de a felhalmozott bizonyítékok sok területen valóban visszaesést jeleznek. Ráadásul ma olyan rezsim kormányoz, amelynek szellemisége a szó szoros értelmében mélységesen szociológiaellenes, s ellenséges a „társadalom” pusztá gondolatával szemben is.

Saját példánknál maradva: az egyetem sorozatos támadásoknak van kitéve a National Association of Scholars részéről, amiért túlságosan sok liberálist foglalkoztat. A szűkülő költségvetésre és a fokozódó versenyre az állami egyetemek ugyanakkor piaci megoldásokkal válaszolnak: magánvállalatokkal működnek együtt, hirdetési kampányba fognak a diákok megnyerése érdekében, magánszponzoroknak hízelegnek, a távoktatás segítségével árucikké teszik az oktatást, olcsó, szerződéses oktatókat alkalmaznak, nem is beszélve a személyzet alulfizetett hadairól (Kirp 2003; Bok 2003). A piaci út lenne az egyetlen megoldás? Az egyetem mint „köz”-jóság pusztá gondolatát is fel kell adnunk? A közszociológá iránti érdek-

3 1968-ban az ASA vezető testületének 19 választott tagja – az egyetlen nő, Mirra Komarovsky kivételével – fehér volt és férfi. 2004-ben a 20 tagú testületnek már pontosan 50%-a volt nő, és 50%-a tartozott valamelyik kisebbséghez. A szakma egészét tekintve: 1966 és 1969 között a szociológiában szerzett PhD-címek 18,6%-át kapták nők, 2001-ben ez az arány 58,4% volt. A faji arányok változása később kezdődött. 1980-ban a szociológia-PhD-k 14,4%-át szereztek a kisebbséghez tartozók, és 2001-ben ez az arány 25,6%.

lődés – legalábbis részben – visszhang és válasz az általános magánosításra. Életképessége pedig a „köz” mint olyan eszméjének újraélesztésén áll vagy bukik, amely maga is a vihar áldozata lett. Ez hát a paradox helyzet: a szociológiai étosz és a tanulmányozott világ közötti szélesedő hasadék egyszerre támaszt igényt a közszociológia iránt, ám ugyanakkor akadályt is állít vele szemben. Hogyan léphetünk tovább?

## 2. tézis: A közszociológiák sokfélesége

*Többféle közszociológia létezik, melyek a közösségek különböző típusaira és azok elérésének különböző módjaira reflektálnak. A tradicionális és az organikus közszociológia két szélsőséges, de egymást kiegészítő típus. A nyilvánosság terepei lerombolhatók, de teremthetőek is. Van, amelyik sosem szűnik meg: diákjaink jelentik első, foglyul ejtett közönségünket.*

Mit is jelent a közszociológia? A közszociológia párbeszédet teremt a szociológia és a nyilvánosság különböző terepei között – nyilvánosságon a párbeszédben érintett embereket értve. Ilyenformán megkettőzi a párbeszédet. W. E. Du Bois (1903) *The Souls of Black Folk*, Gunnar Myrdal (1944) *An American Dilemma* (Amerikai dilemma), David Riesman (1973 [1950]) *The Lonely Crowd* (A magányos tömeg) és Robert Bellah és szerzőtársai (1985) *Habits of the Heart* című munkája egyértelműen számot tarthat a közszociológia címére. Mi az, ami közös ezekben a könyvekben? Szociológusok írták, de nem csupán a tudományos közönség olvasta őket, így az amerikai társadalom természetéről – a társadalom értékeiről, a felkínált ígéretek és a valóság közötti ürről, a társadalom betegségeiről és a társadalmi tendenciákról – folyó nyilvános vita közegeivé váltak. A *tradicionális közszociológiát* művelő típusba tartoznak emellett azok a szociológusok is, akik az országos lapok véleményrovataiban közérdekű problémákról írnak. Arra is van példa másfelől, hogy újságírók végeznek a társadalmi valóság mélyére hatoló tudományos kutatást, ilyen például Chris Uggen és Jeff Manza (2002) *American Sociological Review*-beli cikke, amely a bűnelkövetők választójogtól való megfosztásának politikai hatásairól szól, vagy Davah Pager (2002) disszertációja arról, hogy a fiatalok foglalkoztatási kilátásait befolyásoló bűnügyi statisztikákat miként hatják át a faji egyenlőtlenségek. A tradicionális közszociológia esetében a megszólított közönség többnyire láthatatlan, mert nem lehet észrevenni, és áttetsző, mert nem szövi át belső kapcsolatok hálózata; passzív, amennyiben nem szerveződik mozgalommá vagy szervezetté, illetve rendszerint átlagos (mainstream). A tradicionális közszociológus a nyilvánosság résztvevői vagy a különböző nyilvános szférák között hív életre vitát, ám ő maga nem feltétlenül vesz részt benne.

Létezik ugyanakkor a közszociológiának egy másik típusa is. Ez az *organikus közszociológia*, amely esetén a szociológus egy látható, sűrű, aktív, helyi, és gyakran ellenálló közösséggel áll szoros kapcsolatban. A közszociológia valójában nagyrészt valamilyen organikus szociológia: ide tartoznak a munkásmozgalmakkal, a szomszédsági kapcsolatokkal, a vallási közösségekkel, a bevándorlási vagy emberi jogokat követelő csoportokkal és szervezetekkel foglalkozó szociológusok. Az organikus közszociológiát művelő szociológus és valamely közösség között párbeszéd folyik, kölcsönös tanulási folyamat zajlik. A közszociológia jelentőségének elismerése ki kell, hogy terjedjen az organikus típusra is, amely gyakran láthatatlan marad és magánjellegű, és amelyet gyakran a tudományos életen kívül

állónak tekintenek. A közszociológiának feladata, hogy a láthatatlant láthatóvá, a magánjellegűt közérdeklűvé tegye, s hogy ezeket az organikus kapcsolatokat a szociológiai élet részeként fogadtassa el.

A tradicionális és az organikus közszociológia nem ellentétei, hanem kiegészítői egymásnak. Kölcsönösen információval látják el a másikat. A nagy társadalmi viták – mint amilyen például a családi értékek körül zajlik – információval szolgálhatnak, és információt is nyerhetnek a jóléti juttatások élvezőiről szóló kutatásainkból. A NAFTA-ról zajló vita a szociológusok és a helyi szakszervezetek közötti együttműködést is befolyásolhatja, a rabok jogainak védelme pedig támaszkodhat a börtönkomplexusról folyó közéleti vitára. A Berkeley végzett hallgatói, Gretchen Purser, Amy Schalet és Ofer Sharone (2004) az egyetemen dolgozó kiszolgálószemélyzet helyzetét tanulmányozták. Azzal, hogy rájuk irányították a figyelmet, olyan közösségként konstruálták meg a csoportot, amelyért az egyetem felelősséggel tartozik. A tanulmány támaszkodott a szegény munkásokkal, a bevándorló munkavállalókkal és az egyetemek magánosításával, valamint piaci szereplőként való működésével kapcsolatos átfogó vitákra, miközben hozzájárult a tudományos élettel mint morális közösséggel kapcsolatos vitához is. Ideális esetben a tradicionális közszociológia keretet nyújt az organikus szociológiának, ez utóbbi pedig korlátok között tartja, megalapozza és irányítja az előbbit.

Megkülönböztethetjük a közszociológusok különféle típusait, ahogy beszélhetünk különböző közösségekről, nyilvánosságokról is. De hogyan lehet megteremteni a két fél – a tudományos élet és a tudományos életen kívüli résztvevők – között a párbeszédet? Miért hallgatna bárki is inkább ránk, nem pedig a médiából rázúdított bármelyik másik üzenetre? Vajon elég kritikusak vagyunk a közönség figyelmének felkeltéséhez? Alan Wolfe (1989), Robert Putnam (2001) és Theda Skocpol (2003) ennél is tovább mennek, amikor a közönségek eltűnésére hívják fel a figyelmet – arra, hogy a piac lerombolja, a média kolonizálja, a bürokrácia pedig útját állja a nyilvánosságnak. Az azonban, hogy mégis létezik egy sor közszociológia, azt jelzi, hogy nincs hiány közönségben, ha vesszük a fáradságot, és megkeressük azt. Arról viszont, hogy hogyan foglalkozzunk vele, még sokat kell tanulnunk. Vállalkozásunk meglehetősen kezdeti fázisában vagyunk. Nem szabad rögzítettnek hinni a nyilvánosság közösségeit, ehelyett mozgásban lévőeknek kell őket tekinteni, amelyek teremtésében és alakításában egyaránt részt vehetünk. Szociológusként többek között az a feladatunk, hogy emberi kategóriákat definiáljunk – az AIDS-beteg embereket, a mellrákos nőket, a nőket, a melegeket. S ha ezt velük együttműködve tesszük, akkor a nyilvánosság csoportjait teremthetjük meg. A nő mint kategória azért vált egy adott nyilvános közösség alapjává – egy aktív, sűrű, látható, nemzeti, sőt nemzetközi ellennyelvénységévé –, mert értelmiségiek, köztük szociológusok is, marginalizáltként, kiszorítottként, elnyomottként és elhallgattatottként definiálták a nőket, oly módon tehát, amit a nők maguk is elfogadtak. Ebből a nyilvánosságok terepén tett kis kirándulásból is jól látható, hogy a közszociológiának a *közösségek szociológiáját* kell megteremtenie – okulva Robert Park (1972 [1904]), Walter Lippmann (1922), John Dewey (1927), Hannah Arendt (1958), Jürgen Habermas (1999 [1962]), Richard Sennett (1998 [1977]), Nancy Fraser (1997) és Michael Warner (2002) munkáiból, és túllépve azokon – a közszociológia lehetőségei és buktatói jobb megismerése érdekében.

Azon túl, hogy megteremtünk más nyilvános közösségeket, magunkat is létrehozhatjuk egy a politikai küzdőtérén cselekvő közösségként. Ahogyan Durkheim híres állításában hangsúlyozta, a szakmai közösségek a nemzetek politikai életébe is be kell, hogy illeszkedje-

nek, ahelyett, hogy csupán a maguk szűk szakmai érdekeinek védelmében lépnének fel. Az ASA-nak is van hol bekapcsolódnia a nyilvános vitákba, mint ahogy bekapcsolódott, amikor *amicus curiae*-beadvány<sup>4</sup> nyújtott be a legfelsőbb bírósághoz a michigani pozitív diszkrimináció ügyében (Michigan Affirmative Action Case) – amikor kijelentette, hogy a rasszizmus létét szociológiai kutatások is alátámasztják, s hogy a rasszizmusnak társadalmi okai és következményei is vannak; amikor a társaság tagjai határozatot fogadtak el az iraki háborúval és azzal az alkotmánymódosítási javaslattal szemben, amelyik megtiltotta volna az azonos neműek házasságát; vagy amikor az ASA bizottsága az egyiptomi szociológus, Saad Ibrahim bebörtönzése ellen tiltakozott. Valamennyi szociológus nevében beszélni nehéz és veszélyes. A nyilvános állásfoglalásig minden esetben nyílt párbeszéd során, a tagság szabad és egyenlő részvétele mellett, saját belső demokráciánk elmélyítésével kell eljutni. A közszociológiák sokfélesége nem csupán a nyilvános közösségek sokféleségére reflektál, hanem a szociológusok részéről mutatkozó különböző értékelkötelezettségekre is. A közszociológiának nincs más önmagából fakadó normatív értéke, mint a szociológiában, illetve a szociológia által tárgyalt problémákkal kapcsolatos párbeszéd iránti elkötelezettsége. A keresztény fundamentalizmus mellé éppúgy odaállhat, mint a felszabadítás szociológiája vagy a kommunitarizmus mellé. Ha a közszociológia mégis inkább a kritikai vagy liberális szociológiákat támogatja, az a szociológiai közösség születő étoszának következménye.

Egy közönség van, amelyik semmiképp nem tűnik el, amíg mi magunk létezőnk – a diákjaink. Évente körülbelül 25 000 szociológiára szakosodott diák szerez BA fokozatot. Mit jelentenek ők mint potenciális közönség? Semmi esetre sem kezelhetjük őket üres edényekként, amelyekbe a magunk kiérlelt borát töltjük, és olyan üres lapokként sem, amelyekre bölcsességünket vesszük. Inkább úgy kell gondolkodnunk róluk, mint gazdag tapasztalatok hordozóiról. Tapasztalataikat azoknak a történeti és társadalmi kontextusoknak a behatóbb önismeretével dolgozzuk át, amelyek mai hordozóikat azzá formálták, amik. A szociológia nagy hagyományának segítségével egyéni problémáikat közös ügyekké tesszük. Mégpedig az ő életeik bevonásával, nem pedig tapasztalataik kirekesztésével; belőlük, nem pedig magunkból kiindulva. Az oktatás olyan párbeszédnek sorozatává válik, amelyek elérni kívánt szociológiánk talaján fejlődnek – párbeszéddé köztünk és a diákjaink között, párbeszéddé a diákok és a tapasztalataik között, párbeszéddé az egyes diákok között, és végül párbeszéddé a diákok és az egyetemen kívüli nyilvánosság között. Ennek prototípusa a közösségi szolgálatban töltött gyakorlat (service learning): a diákok tanulás közben a szociológia nagykövetéivé válnak a világban, a legkülönbözőbb közösségekben szerzett kapcsolataikat pedig elhozzák a tanterem falai közé.<sup>5</sup> Tanárként mindannyian potenciális közszociológusok vagyunk.

Egy dolog érvényt szerezni a közszociológiának, és legitimálni azt, kihozni a magánszférából a nyílt színre, ahol megvizsgálható és boncolgatható; más dolog azonban a diszciplína integráns részévé tenni. Ezzel el is jutunk a III. tézishez.

---

4 Az *amicus curiae* („bíróság barátja”) olyan jogi okfejtés, amelyben precedensértékű ügyekben civil szervezetek, tudósok vagy más – a bírósági ügyben közvetlenül nem érintett – szakértők fejtik ki állásfoglalásukat. A gyakorlat elsősorban az angolszász országokban elterjedt, de hasonló beadványokat Magyarországon is egyre gyakrabban nyújtanak be az Alkotmánybírósághoz. (A ford.)

5 Bőséges irodalom szól a közösségi szolgálatban töltött gyakorlatról. A szociológia szempontjából különösen két kötet, Ostrow és munkatársai (1999), illetve Marullo és Edwards (2000) munkái fontosak.

### III. tézis: A szociológiai munkamegosztás

*A közszociológia a szociológiai munkamegosztás tágabb kontextusába illeszkedik, amely magában foglalja a közpolitikai szociológiát, a professzionális szociológiát és a kritikai szociológiát is.*

A tradicionális közszociológia zászlóvivője, C. Wright Mills (1970 [1959]), majd őutána sokan mások is, minden szociológiát közszociológiává tettek volna. Mills a késő 19. századi elődökhöz nyúl vissza, akik számára vállalkozásuk tudományos és morális vonatkozásai elválaszthatatlanok voltak egymástól. E tudományos forradalom előtti időszakhoz azonban nincs mód visszatérni. Ehelyett tovább kell lépnünk, és onnan építkeznünk, ahol valójában állunk, vagyis a szociológiai munka megosztottságától.

Első lépésként meg kell különböztetni a közszociológiát a közpolitikai szociológiától. A közpolitikai szociológia olyan szociológia, amely valamely megrendelő által kítűzött célt szolgál. A közpolitikai szociológia „raison d'être”-je, hogy a felvetett problémákra megoldást kínáljon, vagy hogy már elért megoldásokat legitimáljon. Bizonyos megrendelők szigorúan előírják a szociológus feladatát, míg mások inkább patrónusként viselkednek, s csak irányvonalakat határoznak meg. Szakértő tanúnak (expert witness) lenni például, ami a közösség számára fontos szolgálat, viszonylag konkrét viszonyt jelent a megrendelővel, míg a külügyminisztérium szolgálatában a terrorizmus vagy a szegénység következményeit vizsgálni sokkal szabadabb kutatási tevékenységet jelenthet.

A közszociológia ezzel szemben párbeszédre alapuló kapcsolatot teremt a szociológus és a nyilvánosság résztvevői között, amelyben a felek előhozakodnak a terveikkel, s kölcsönösen alkalmazkodnak egymáshoz. A közszociológiában a vita gyakran olyan értékeket vagy célokat is tartalmaz, amelyeket a felek nem osztanak önmagától értetődően, s ezért gyakran nehéz a kölcsönösséget – vagyis azt, amit Habermas (1984) „kommunikatív cselekvésnek” nevez – fenntartani. A közszociológiának mindazonáltal épp az a célja, hogy fenntartsa a párbeszédet.

Barbara Ehrenreich (2002) nagy sikerű *Nickel and Dimed* című etnográfiája az olcsó bér-munkáról, amely többek között a Wal-Mart-nál alkalmazott foglalkoztatási technikákat mutatta be, példa a közszociológiára. William Bielby (2003) szakértő beszámolója ugyanerről a társaságról – a szexuális diszkrimináció kapcsán – a közpolitikai szociológiára mutatnak példát. A köz-, illetve a közpolitikai szociológia megközelítésmódja nem zárja ki egymást, és még csak nem is áll szemben egymással. Gyakran – ahogyan ebben az esetben is – inkább kiegészítik egymást. A közpolitikai szociológia akár át is alakulhat közszociológiává, különösen azokban az esetekben, ha megbukik egy adott közpolitikai irányvonal, ahogy például James Coleman (1966, 1973) foglalkoztatási javaslatai esetében történt. Ugyanez az eredmény, ha a kormány visszautasítja a javasolt intézkedések támogatását – mint ahogy William Julius Wilsonnak (1996) a faji csoportokat sújtó szegénység (racialized poverty) enyhítése érdekében tett munkahely-teremtési javaslatával történt, vagy Paul Starr esetében, aki a Clinton-adminisztráció idején vett részt a sikertelen egészségvédelmi reformokban. Ugyanígy a közszociológia is átalakulhat közpolitikai szociológiává. Diana Vaughan (2004) sokak számára ismert kapcsolata a médiával a Columbia ürrepülő katasztrófája kapcsán – amely a Challenger-katasztrófára vonatkozó korábbi kutatásain alapult – előkészítette a terepet, hogy

véleményét bevegjük a Accident Investigation Board (2003) jelentésébe, sőt abba a vádiratba is, amelyben a bizottság a NASA szervezeti kultúráját támadta.

Sem közpolitikai, sem közszociológia nem létezhet olyan *professzionális szociológia* nélkül, amely igazi és kipróbált módszereket, felhalmozott tudást, iránymutató kérdéseket és fogalmi keretet biztosít. A professzionális szociológia nem ellensége a közpolitikai és a közszociológiának, hanem létezésük sine qua nonja, mivel biztosítja számukra mind a legitimitást, mind pedig a szakértelmet. A professzionális szociológia mindenekelőtt többféle, egymást részben átfedő kutatási programból áll, amelyek saját előfeltevésekkel, magyarázatmintákkal, meghatározó kérdésekkel, fogalmi eszközökkel és fokozatosan kibontakozó elméletekkel rendelkeznek.<sup>6</sup> A legtöbb tudományterület – így a szervezetelmélet, a rétegződéskutatás, a politikai szociológia, a kultúra szociológiája, a családsszociológia, a faji elmélet, a gazdaságsszociológia stb. – jól megalapozott kutatási programra épül. Gyakran a tudomány alterületein belül is léteznek kutatási programok, mint például a szervezeti ökológia a szervezetelméleten belül. A kutatási programok olyan számukra meghatározó rejtvények megoldása révén fejlődnek, amelyek vagy külső anomáliák (a predikciók és az empirikus tapasztalatok közötti inkonzisztencia), vagy belső ellentmondások miatt keletkeznek. Eszerint például a társadalmi mozgalmakról szóló kutatási program úgy jött létre, hogy a kollektív cselekvés „irracionalista” és pszichológiai elméleteit félretelva, az erőforrások mobilizációjának elképzelése mentén egy új fogalmi keretet dolgoztak ki, ami aztán elvezetett a politikai folyamat modelljének megalkotásához, a kontextuselemzéshez (framing), legújabban pedig ahhoz a próbálkozáshoz, amely az emóciókat is figyelembe veszi. Miközben egy-egy mintaértékű kutatás az egyes kutatási programokon belül megoldást kínál egy rejtvénycsoportra, egyúttal új irányt is ad a kutatásoknak. Ha túl sok anomália és ellentmondás merül fel, vagy ha a rejtvények kezelésére tett próbálkozások már inkább csupán az arcukat megvédésének eszközei, s nem valódi tudományos újítások, akkor a kutatási program degenerálódik. Goodwin és Jasper (2004: 1. fej.) szerint ez a sors vár a társadalmi mozgalmak elméletére is, amiért az túlságosan általánossá és begyöpösödötté vált.

A *kritikai szociológia* – így nevezem a szociológia negyedik típusát – feladata, hogy a professzionális szociológia kutatási programjainak – mind kimondott, mind implicit; mind normatív, mind leíró – alapjait elemzés tárgyává tegye. Robert Lynd (1939) munkája juthat eszünkbe, aki amiatt emelte fel a szavát, hogy a társadalomtudomány, a módszerek és a szakosodás gondjaiba merülve megfélelkezett a sürgető kulturális és intézményi problémákkal való szembenézés felelősségéről. C. Wright Mills (1970 [1959]) az 1950-es évekbeli professzionális szociológia irrelevanciájára mutatott rá, amely az adatokat kontextusukból kiragadó átláthatatlan „nagy elméletek”, vagy az „absztrakt empiricizmus” felé fordult. Alvin Gouldner (1970) a strukturális funkcionalizmust kritizálta a konszenzuson alapuló társadalomról szóló – s az 1960-as évek fokozódó konfliktusainak idején már elavult – alapállása miatt. A feminizmus, a queer-elmélet és a kritikai faji elmélet pedig azt veti a professzionális szociológia szemére, hogy figyelmen kívül hagyja a nemi, a szexuális és a faji elnyomás mindenütt jelenlévő és mindent átható problematikáját. A kritikai szociológia minden esetben igyekszik tudatosítani a professzionális szociológiában saját kezdeti szándékait, elhallgatásait, valamint alternatív alapokra épülő új kutatási programokat támogat. A kritikai szociológia

6 A kutatási programok gondolatával kapcsolatban nagy hatást gyakoroltak rám Lakatos Imre (1987) gondolatai, illetve Thomas Kuhnnal, Karl Popperrel és másokkal folytatott vitái.

a professzionális szociológia kiegészítő tudománya éppúgy, ahogyan a közszociológia és a közpolitikai szociológia is kiegészítői egymásnak.

A kritikai szociológia emellett azt a két kérdést is felveti, amely a szociológia általam megkülönböztetett négy típusa közötti viszonyt is tisztázza. Az első kérdést Alfred McLung Lee fogalmazta meg elnöki beszédében (1976): „Kinek a szociológiája?” Csak egymáshoz szólnunk (a tudományos közönséghez), vagy másokat is megszólítunk (egy tudományon kívüli közönséget)? A kérdés megfogalmazása egyben válasz is, hiszen aligha érvelne valaki egy hermetikusan zárt diszciplína mellett, mint ahogy a pusztán önmagáért művelt tudományosságot is kevesen vennék védelmükbe. A tudományon kívüli közönség bevonása mellett érvelni, akár a megrendelők kiszolgálásáról, akár a nyilvánosság megszólításáról van szó, nem az ezzel járó veszélyek és kockázatok tagadását jelenti. Inkább annak belátását, hogy a veszélyek és kockázatok ellenére – vagy éppen ezek miatt – szükség van arra, hogy a szociológia szélesebb közönséghez szóljon.

A második kérdés Lynd kérdése: „Szociológia mi végre?” Foglalkoznunk kell a társadalom céljaival is, vagy csak a célok elérésére szolgáló eszközökkel? Ez az a megkülönböztetés, amely Max Weber cél-, illetve érték racionalitásról szóló fejtegetéseinek alapja. Weber, s az őt követő frankfurti iskola gondolkodói szerint a célrationalitás átveszi az értékről szóló viták helyét; ez az, amit Horkheimer (1974 [1947]) az ész alkonyának, vagy szerzőtársával, Adornóval közösen (1990 [1944]) a felvilágosodás dialektikájának nevezett. A magam részéről a tudás egyik típusát *instrumentális tudásnak* nevezem, legyen szó akár a professzionális szociológia rejtvényfejtő, akár a közpolitikai szociológia problémamegoldó tevékenységéről. A másik típust *reflexív tudásnak* hívom, mert az a célokról szóló párbeszéd iránt elkötelezett, akár a tudományos közösség keretein belüli, a kutatási programokra vonatkozó párbeszéd-ről, akár a tudományos közösség és a különféle nyilvánosságok közötti, a társadalom változásának útjairól szóló párbeszéd-ről van szó. A reflexív tudás a társadalom, illetve ugyanígy saját hivatásunk előzetes értéktételezéseit teszi vizsgálat tárgyává. Az általános sémát az 1. táblázat mutatja.<sup>7</sup>

1. táblázat. A szociológiai munka megosztása

|                      | Tudományos közönség | Tudományon kívüli közönség |
|----------------------|---------------------|----------------------------|
| Instrumentális tudás | Professzionális     | Közpolitikai               |
| Reflexív tudás       | Kritikai            | Köz                        |

Valójában persze a szociológia bármely darabja keresztülmetszheti ezeket az ideáltípusokat, vagy az idő során mozoghat közöttük. Én magam is jeleztem már, hogy a köz-, illetve a közpolitikai szociológia közötti határvonal gyakran elmosódhat – a szociológia állhat valamely megrendelő szolgáltatásában úgy, hogy közben nyilvános vitát is generál.

<sup>7</sup> A séma megdöbbenő hasonlóságot mutat Talcott Parsons (1961) híres négy funkciójával – adaptáció, célélérés, integráció, latencia (minta fenntartás) (AGIL) –, amelyeket fennmaradásához minden rendszernek el kell látnia. Ha a kritikai szociológia megfelel az értékelkötelezettségeken alapuló mintafenntartás funkciójának, a közszociológia pedig az integrációnak, ahol a csere közvetítő csatornája a befolyás, akkor a közpolitikai szociológia a célélérésnek, a professzionális szociológia pedig – különféle igazoló okmányaival – az adaptációnak feleltethető meg. Habermas (1984: 7. fej.) kritikai fordulatot visz Parsons elméletébe, amikor az életvilág (mintafenntartás és integráció) rendszer (adaptáció és célélérés) általi kolonizációjára utal. Ahogyan látni fogjuk, a VII. tézis összekapcsolja Habermas kolonizációs elméletét Bourdieu (1988 [1984]) tudományosmező-elemzésével.

A kategóriák társadalmi produktumok, a szociológiai munkának ez a kategorizálása pedig a saját magunkról alkotott elképzeléseket értelmezi újra. Fontosnak tartom, hogy a kvantitatív és kvalitatív technikákról, a pozitivista és értelmező módszerekről, mikro- és makroszociológiáról szóló vitákat – az osztályozási harc Pierre Bourdieu-i fogalma értelmében (1986 [1979], 1988 [1984]) – más irányba tereljem e két kérdés mentén: kinek és mi végre műveljük a szociológiát? A további tézisek ezt az osztályozási rendszert igyekeznek igazolni és kiterjeszteni.

#### IV. tézis: A belső komplexitás kidolgozása

*A kérdések – „kinek a szociológiája?” és „mire szolgáló tudás?” – meghatározzák tudományunk alapvető karakterét. Nemcsak négy különböző típusra osztják a szociológiát, hanem segítenek annak megértésében is, hogy hogyan épülnek fel belülről az egyes típusok.*

A négy tudástípus nem csak a szociológia funkcionális differenciálódását fejezi ki, hanem a szociológiára jellemző négy különböző nézőpontot is. A szociológiai munkamegosztás nagyon különbözőképpen fest például a kritikai szociológia, illetve a közpolitikai szociológia nézőpontjából vizsgálva! A kritikai szociológia leginkább a professzionális (mainstream) szociológiával szemben definiálja, a renegát közpolitikai szociológiától viszont elválaszthatatlannak tartja magát. A közpolitikai szociológia azzal vág vissza, hogy a kritikai szociológiára támad, azt állítva, hogy az átpolitizálja, ezáltal rontja a diszciplína hitelét. Azaz, egyetlen kategórián belülről szemlélődve hajlamosak vagyunk leszűkíteni, homogenizálni és sztereotipizálni a többi. Ehelyett azonban arra kell törekednünk, hogy mind a négy szociológiatípust komplexitásában ismerjük fel. Ezt akkor érhetjük el leginkább, ha újra feltesszük a két alapkérdést: kinek és mire szolgál a tudásunk? Így az egyes szociológiai típusokon belüli megkülönböztetésekhez, vagyis az eddigieknél részletesebb képhez jutunk. Képet kapunk azokról a belső feszültségekről is, amelyek egy vagy más irányba vezetik a típusokat.

Kezdjük a professzionális szociológiával. A professzionális szociológia középpontjában különféle kutatási programok megtervezése, kibontakozása, s aztán degenerálódása áll. Van azonban közpolitikai dimenziója is, amely védelmet biztosít a szociológiai kutatás számára a világban. Ilyen a politikailag vitatott kutatások – mint például a szexuális viselkedés tanulmányozása – támogatásának védelme; az emberekkel folytatott kutatásokra vonatkozó eljárásmodok; vagy kormányzati támogatás szerzése, például kisebbségi közösségi programok számára stb. A professzionális szociológia közpolitikai dimenziója az ASA hivatalában összefoglaló, és annak *Footnotes* című hírlevelében kerül nyilvánosságra. Van a professzionális szociológiának közsociológiai vetülete is: a kutatási eredmények laikusok számára is érthető formában való bemutatása. Bevallottan ezzel a céllal született az új, *Contexts* című lap, de hasonló funkciót töltenek be az ASA-iroda által készített Kongresszusi Útmutatók is (Congressional Briefings). Számtalan olyan tanár tevékenykedik, aki részt vesz a szociológiai kutatások eredményeinek elterjesztésében, valamint tankönyveket ír. A professzionális szociológia közsociológiai vetületét s magát a közsociológiát határozott vonal választja el egymástól – ám az előbbi az, amelyik a leginkább gondoskodik az alapvető professzionális tevékenységek feltételeinek védelméről.

Végezetül van a professzionális szociológiának kritikai színtere is: ez a kutatási programok közötti és azokon belüli – például az osztály és a faj relatív jelentőségéről, vagy a globalizáció hatásairól, a túlmunka mintázatairól, a képviselési politika osztályalapúságáról, az alulfejlettség okairól stb. szóló – vitákban ölt testet. Ezek a kritikai viták kapnak helyet a *The Annual Review of Sociology*-ban, s ezek visznek dinamizmust a kutatási programjainkba. A professzionális szociológia négyes felosztása látható a 2. táblázatban.

2. táblázat. A professzionális szociológia elemei

|                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Professzionális</i><br>Az előfeltevéseket, elméleteket, fogalmakat, kérdéseket és rejtvényeket meghatározó, kutatási programokon belül végzett kutatások | <i>Közpolitikai</i><br>A szociológiai kutatás, az emberekkel folytatott kutatásokra vonatkozó eljárásmodok, a támogatás és a kongresszusi útmutatások védelme |
| <i>Kritikai</i><br>A diszciplína kutatási programjai között és azokon belül zajló kritikai viták                                                            | <i>Köszociológiai</i><br>A szociológia nyilvános vonatkozásai, az eredmények közérthető közzététele, a szociológia alapjainak oktatása és tankönyvek írása    |

Méretei miatt a professzionális szociológiában funkcionális differenciálódást – vagy ahogyan Abbott (2001) nevezné, „fraktalizációt” – fedezhetünk fel, mivel azonban a szociológia többi típusának belső felépítése kevésbé kifejlett, helyesebb különböző aspektusokról vagy dimenziókról szólni. A közszociológia legfőbb tevékenységét tehát – a szociológusok és a közönségük közötti párbeszédet – professzionális, kritikai és közpolitikai mozzanatok is támogatják (vagy nem). Vegyük például a Boston College médiakutatását és cselekvési tervét (Media Research and Action Project), amely szociológusok és közösségi aktivisták együttes munkája segítségével igyekszik megtudni, mi a legjobb megjelenítési módja a társadalmi problémáknak a médiában. A projektnek van egy – William Gamson prezentációelméletére épülő – professzionális eleme, egy kritikai mozzanata, amely a média működésének korlátozott módjaira mutat rá, és egy közpolitikai vonulata is, amely a közösségi aktivisták konkrét céljaival próbál megbirkózni. Charlotte Ryan (2004) bemutatja azokat a projekten belüli feszültségeket, amelyek a közszociológia azonnali cselekvésvágya és a professzionális szociológia munkaritmusa közötti egymásnak ellentmondó igényekből fakadnak, Gamson (2004) pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyetem mennyire nem támogatja a projektet, amely helyi közösségeket hatalommal ruházna fel.

A közpolitikai szociológiának ugyancsak vannak professzionális, kritikai és közszociológiai összetevői. Erre érdekes példa Judy Stacey (2004) tapasztalata, amikor szakértő tanúként lépett fel az azonos neműek házasságának védelmében a kanadai Ontarióban. Az azonos neműek házasságának jogi ellenzői Stacey híres *American Sociological Review*-beli cikkére hivatkoztak (Stacey és Biblarz 2001). A szerzők ebben amellet érveltek, hogy bár az azonos nemű szülők által nevelt gyerekekről szóló tanulmányok rámutatnak bizonyos apró különbségekre az e gyerekeket érő hatásokkal kapcsolatban – nevezetesen, hogy nyitottabbak a szexuális különbségekkel szemben –, arra azonban nincs bizonyíték, hogy ezek a hatások bármiféle módon is „ártalmasak” volnának. Az azonos neműek házasságának ellenzői azt állították, hogy a Stacey és Biblarz cikkében hivatkozott vizsgálatok tudományosan annyira

gyengék, hogy nem lehet belőlük efféle következtetést levonni. Emiatt Judy Stacey szokatlan helyzetben találta magát, ugyanis következtetéseinek tudományos szigorúságát kellett védelmeznie. Ráadásul a melegek emberi jogainak védelme szükségessé tette a házasság intézményének védelmét is, egy olyan intézményt, amelyet tudományos munkáiban Stacey mindig is erős kritikával kezelte. Ebből az esetből láthatjuk, hogy a közpolitikai szociológiának mekkora ereje lehet, és hogy függése a professzionális szociológiától hogyan állíthatja szembe a kritikai és a közszociológiával. Az egyes szociológiatípusok négy arca nem feltétlenül van harmóniában egymással.

A kritikai szociológia esetében ismét ezt látjuk. Klasszikus írásában Dorothy Smith (1987: 2. fej.) a férfinézőpont – különösen a társadalom makrostruktúráit irányító vezető férfiak nézőpontjának – univerzalizálása miatt kritizálta a szociológiát. Alfred Schutz általánosan elfogadott írásaira építve kidolgozta a mindennapi élet mikrostruktúráiban gyökerező női nézőpontot – a makrostruktúrákat alátámasztó láthatatlan munka nézőpontját. Patricia Hill Collins (1991) ezután az álláspontelemzést (standpoint analysis) továbbfejlesztve amellel érvelt, hogy beható ismeretet a társadalomról a többszörösen elnyomottak – a szegény fekete nők – szemszögéből lehet szerezni. A professzionális szociológia kritikájának kidolgozásakor azonban ő is a hagyományos társadalomelméletre – ez esetben nem Schutznak, hanem Georg Simmelre és Robert Mertonra – támaszkodott. Az ő esetében egy közszociológiai momentum is felmerült: a fekete értelmiségi nők összekapcsolása a szegény fekete nők kultúrájával fontos szerepet játszott abban, hogy a professzionális szociológia nagyobb univerzalizációhoz jusson. Látjuk tehát a kritikai szociológia professzionális és közszociológiai vonatkozásait, de mi a helyzet a közpolitikaiakkal? Érvelhetünk amellel, hogy ez a kritikai gondolkodás egyetemi pozícióit – az interdiszciplináris programok, intézetek és a képviselést folytatótt küzdelem tereit – védelmező realpolitika terepe?

Mindez csupán néhány példa volt a szociológia típusainak komplexitását bemutató, tekintetbe véve a tudományos és a tudományon kívüli dimenziókat csakúgy, mint az instrumentálisakat és a reflexíveket. Ezt a belső összetettséget nem szabad elfelejtenünk, amikor újra szemügyre vesszük a négy nagy típus közötti viszonyokat.

## V. tézis: A szociológus lokalizálása

*Különbséget kell tenni egyfelől a szociológia és belső megosztottságai, másfelől a szociológusok és pályáik között. A szociológus életét szociológusi habitusának és a tudományos mező mint egész struktúrájának összeférhetetlensége hajtja előre.*

Meg kell különböztetnünk egymástól a szociológiai munkamegosztást és azokat a szociológusokat, akik abban egy vagy több helyet betöltenek. A PhD-címmel rendelkezők körülbelül 30%-a az egyetemeken kívül dolgozik, elsősorban a közpolitikai kutatások világában, ahonnan a nyilvánosság világába is bemerészkedhet. A PhD-fokozattal bírónak az a 70%-a, amelyik az egyetemeken tanít, a professzionális negyedre tölti ki: kutatásokat vezet vagy azok eredményeit terjeszti, miközben a másik három negyedben is birtokolhat valamilyen pozíciót, legalábbis akkor, ha az egyetemen véglegesített státuszban van. Ezek ellentétéként, a határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak – adjunktusok, óraadó tanárok, részmunkaidős oktatók – egyetlen pozícióhoz vannak rögzítve, éhbérért (kurzusonként 2–4000 \$-ért)

végzik oly sokszor áldozatos munkájukat, állásuk bizonytalan, és rendszerint semmilyen haszonnal sem jár (Spalter-Roth és Erskine 2004). Ilyen oktatók a magas presztízsű egyetemeken vannak a legtöbben, olykor akár az alkalmazottak 40%-át is kiteszik, s ők tartják az órák 40%-át. Ők azok, akik a háttérben munkálkodva előteremtik a kutatásokhoz és az állandó oktatógárda fizetéséhez szükséges pénzt, s lehetővé teszik, hogy ez utóbbiak más tevékenységekbe is bekapcsolódjanak.

Egyszóval legkiválóbb szociológusaink közül sokan több pozíciót is elfoglalnak. James Coleman például egyidejűleg dolgozott a professzionális és a közpolitikai szférában is, ugyanakkor a kritikai és a közszociológiával szemben ellenséges maradt. Christopher Jenks, aki szintén közpolitikai terepen dolgozott, azon kevesek közé tartozik, akik a kritikai és a közszociológiai szempontokat a professzionális és a közpolitikai melletti elkötelezettséggel ötvözik. Arlie Hochschild érzelmszociológiája a professzionális és a kritikai szociológia között, míg a munkáról és a családról szóló kutatásai a köz- és a közpolitikai szociológia között létesítenek kapcsolatot. Természetesen ezek a szociológusok mind kényelmes pozícióval bírnak vagy bírtak olyan, a legjobbak között számon tartott tanszékeken, ahol a munkafeltételek lehetővé tették vagy teszik a pozícióhalmozást. Legtöbbünk azonban egyszerre csak a szociológiatípusok egyikében van jelen. Ezért meg kell vizsgálnunk a karriereket is.

A szociológusok nemcsak egyszerre birtokolnak különböző pozíciókat, hanem az idő során a szociológia négy típusa között is utakat járnak be. Mielőtt a tudományos karrierük egyésedek volna, a negyedek közötti mozgás sokkal szabálytalanabb volt. W. E. B. Du Bois elhidegülve a tudományos élettől, faji hovatartozása miatt pedig marginalizálódva, miután 1899-ben befejezte a *The Philadelphia Negro*-t felállította, és 1897 és 1910 között irányította is az Atlantai Egyetemen az Atlanta Sociological Laboratoryt. Ezután elhagyta a tudományos pályát. Megalapította a National Association for the Advancement of Colored People-t, s szerkesztője lett a szervezet kiadványának, a *Crisis*-nak. E közeleti szerepben különféle ismeretterjesztő tanulmányokat írt, amelyeket szociológiai gondolkodása kétségkívül befolyásolt. 1934-ben visszatért a tudományos életbe, az Atlantai Egyetem szociológia tanszékének élére, ahol befejezte újabb klasszikus monográfiáját, a *Black Reconstruction*-t, majd a II. világháború után ismét a nemzeti és a nemzetközi közelet világába lépett át. A mindenkit megillető igazságosságért vívott soha meg nem alkuvó csatái a közszociológia csúcspontját jelentették, noha ezek végső célja természetesen mindig a politika (policy) megváltoztatása volt. A közszociológia gyakran lehetőség a marginalizáltak számára, akiket kizártak a közpolitikai arénából s kiközösítettek a tudományos életből.

Amíg W. E. B. Du Bois a tudományosságból kifelé vezető utat választotta, nemezése, a faji szociológia egy másik nagy alakja, Robert Park az ellenkező irányba tartott.<sup>8</sup> Többéves újságírói munka után – amelynek Belgium kongói rémtettei ellen megfogalmazott radikális expozéi is részei voltak – Park Booker T. Washington személyi titkára és kutatási elemzője lett. Innen került aztán a chicagói egyetemre, ahol a szociológia tanszék meghatározó alakjává és megújítójává vált.

C. Wright Mills ugyan egy későbbi generációhoz tartozik, de Du Bois-hoz hasonlóan ő is elidegenedett a tudományos élettől. A texasi egyetem filozófia szakán végzett egyetemi tanul-

---

8 Köszönöm Stephen Steinbergnek, hogy erre az egybeesésre felhívta a figyelmemet. Bár fontos szerepet játszott a szociológia szakszerűvé tételében, Park nem mondott le a társadalmi reformról. Tárgyilagos szociológia melletti elkötelezettsége és a Hull House női szociológusainak akciószociológiájával szemben kinyilvánított ellenérzése is ellenére sem.

mányainak befejezése után Wisconsinba ment, ahol a német bevándorló Hans Gerthtel kezdett dolgozni. Itt írta pragmatizmusról szóló doktori értekezését. Az ígéretes professzionális szociológusnak mutakozó Millst Robert Merton és Paul Lazarsfeld innen hívta a Columbia Egyetemre. Ő azonban képtelennek bizonyult a Lazarsfeld-féle Bureau of Applied Research „szűklátókörű gyakorlatiasságát” tolerálni, ezért az instrumentális szociológiától a közszociológia felé fordult: a *New Men of Power*, a *White Collar*, a *Power Elite* (Uralkodó elit) ennek fontos dokumentumai. Rövid élete végén ihletett, *The Sociological Imagination* (A szociológiai szemlélet) című monográfiájában fordult újra a szociológia ígérete és elárulása témájához. A kritikai szociológia felé fordulása egybeesett egy, a szociológián kívüli nyilvános értelmiségi közegbe való belépésével, amelyet olyan, a szociológiához csak távolról kapcsolódó könyvek jeleznek, mint a *Listen, Yankee!* és a *The Causes of World War Three*.<sup>9</sup>

A szociológiában befutható karriernek manapság sokkal kötöttebbek, mint Mills idejében voltak. A tipikus diplomás hallgató – talán valamelyik egyetemi tanárának ösztönzésére, vagy valamilyen társadalmi mozgalomban való erőfecsérlő részvételtől kiégve – kritikai beállítódással lép a doktori iskolába, ahol szeretne többet megtudni a társadalmi változás lehetőségeiről: legyen ez akár az AIDS afrikai terjedésének megfékezése, a fiatalok bűnözés mértékének változása, a török és az iráni feminista mozgalmak sikerének feltételrendszere, a család mint a moralitás forrása, a halálbüntetés támogatottságának megváltozása, az iszlám nyilvános félreértelmezése stb. Itt aztán a kötelező kurzusok sorával találja szemben magát, ahol nehezen emészthető szövegeket kell feldolgoznia vagy elvont technikákat kell elsajátítania. Három-négy év múlva készen áll arra, hogy három-négy területen minősítő vagy előzetes vizsgát tegyen, ami után nekiláthat disszertációján dolgozni. Az egész folyamat legalább 5 évig – vagy azon túl bármeddig – tart. Mintha az egész csak arra szolgálna, hogy kiírta mindazokat a morális elkötelezettségeket, amelyek a szociológia iránti érdeklődést elsődlegesen inspirálták.

Éppúgy, ahogy Durkheim hangsúlyt helyezett a szerződés nem szerződéses elemeire – a mögöttes konszenzusra és a bizalomra, amelyek nélkül lehetetlen volna a szerződés –, ugyanúgy nekünk is tekintetbe kell vennünk a karriernek nem karrierista támasztékait. A diplomás hallgatók azon 50–70%-a közül, akik kibírják a PhD-fokozat megszerzéséig, sokan – gyakran témavezetőjük elől eltitkolva – a közszociológia művelésének köszönhetően őrzik meg eredeti elkötelezettségüket. Milyen gyakran hallani, hogy egy tanszék azt javasolja a hallgatóknak, hogy a kötelezően elvégzendők után ne foglalkozzanak többé közszociológiával – észre sem véve (vagy túlságosan is felismerve?), hogy a közszociológia az, ami a szociológiai szenvedélyt életben tartja. Ha a hallgató megfogadja a tanácsot, egyszer talán szerződéses munkaviszonyba kerül, s akkor még kevesebb ideje lesz a közszociológiára. Vagy ha elég szerencsés és állandó egyetemi pozícióba kerül, az lesz a gondja, hogy referált folyóiratokban publikáljon, vagy elismert egyetemi kiadóknál könyvet adjon ki. Ha fix állása van, végre megengedheti magának, hogy ifjúkori szenvedélyének hódoljon, épp csak ifjú kora múlik el addigra. Talán el is veszti a közszociológia iránti érdeklődését, s inkább a tanácsadók jól jövedelmező közpolitikai világát vagy a professzionális szociológia valamelyik szegletét

9 A „közszociológus” és a „nyilvános értelmiség” közötti különbségtétel fontos. Előbbi az utóbbinak szakértő változata, aki nyilvános értékelést csak szaktudásra alapozott témákban fejt ki, s nem bocsátkozik felkapott témák tárgyalásába.

választja. Jobb kezdettől fogva engedni a közszociológiai elkötelezettségnek, és úgy lángra lobbantani a professzionális szociológiai fáklyáját.

A szociológiai munka differenciálódása és az ezzel együtt járó specializáció aggasztó helyzetbe hozhatja a szociológiai habitust, amely a reflexív és az instrumentális tudás egységére áhítozik, vagy az olyan habitust, amelyik tudományos és tudományon kívüli közönséghez is akar szólni. Az intézmény és habitus közötti feszültség nyughatatlanul hajtja a szociológusokat egyik negyedből a másikba, amelyekben az alkalmazkodás rituáléjának idejére talán megállapodnak, hogy aztán továbblépjenek; vagy végleg kilépjenek a tudományból. Mégis mindig vannak olyanok, akik jól alkalmazkodnak a specializációhoz, akiknek az energiája és szenvedélye ragályos, és átterjed más negyedekbe is. További érvelésem szerint ez nem hátrányos a közszociológia szempontjából.

## VI. tézis: A normatív modell és kóros elváltozásai

*Tudományunk virágzása a közös étoszon alapul, ez támasztja alá a professzionális, a közpolitikai, a köz- és a kritikai szociológia kölcsönös egymásrautaltságát. Közönsége miatti túlzott érzékenységnél fogva azonban a szociológia mindahány típusa patológikus formát ölthet, ami veszélyt jelent az egész életképességére nézve.*

Akik a közszociológia mellé álltak, gyakran nyíltan lenézőek a professzionális szociológiával szemben. A nyilvánosan okoskodó értelmiség professzionalizációba gubózása miatti panaszok sorát Russell Jacoby (1987) indította el a *The Last intellectuals*-szal. Emiatt nevezi Orlando Patterson (2002) David Riesmant elismerően „az utolsó szociológus”-nak, hiszen Riesman és generációjának más tagjai a nagyközönség számára fontos témákat tettek vita tárgyává, míg a mai professzionális szociológia a természettudományokat majmolva csupán korlátozott hipotéziseket tesz. Saját kérdésére, hogy „Mi történt a szociológiával?” (What-ever Happened to Sociology?), Peter Berger (2002) azt feleli, hogy a terület a módszertani fetisizmus áldozatául esett, és triviális témák megszállottja lett. Ám azt is kifogásolja, hogy az 1960-as évek generációja tudományból ideológiává formálta át a szociológiát. Kiemeli, hogy sok professzionális szociológus távolságtartással kezeli a közszociológiát, mert attól fél, hogy a nyilvános szerepvállalás korrumpálni fogja a tudományt, és veszélyeztetni a diszciplína, valamint a rendelkezésére álló anyagi források legitimitását.

Én az ellenkező oldalról tekintek a helyzetre: úgy vélem, hogy a professzionális és a közszociológia viszonyát elismerés és együttműködés kell, hogy jellemezze, amint gyakran így is van. A kettő távolról sem összeegyeztethetetlen, sőt inkább olyanok, mint a szíami ikrek. A szociológia tudományáról alkotott normatív képem szerint a négy típus kölcsönösen egymásra utalt: organikus szolidaritás köti őket egymáshoz, minden típus a többivel való kapcsolatából nyer energiát, értelmet és képzelőerőt.

Ahogy már hangsúlyoztam, a diszciplína magját professzionális összetevője jelenti. Professzionális szociológia nélkül nem létezhet sem közpolitikai, sem közszociológia, mint ahogyan kritikai szociológia sem, hiszen nem volna mit kritizálni. A professzionális szociológia életképessége viszont függ a nyilvános viták generálta folyamatos kihívásoktól, amelyeket a közszociológia közvetít. A polgárjogi mozgalom volt az, amelyik megváltoztatta a szociológusok politikához való viszonyát, a feminista mozgalom pedig új irányt mutatott a

szociológia számos területén. Mindkét esetben a szociológusok voltak azok, akik a mozgalmak elkötelezettjeiként és résztvevőiként új ideológiákat hoztak a szociológiába. A házasság nyilvános védelmezésével Linda Waite (2000) ismét élénk vitát generált a szakmában. Meglehet, hogy a kritikai szociológia szálla a professzionális szociológia szemében, mégis nélkülözhetetlen szerepet tölt be, amikor arra kényszerít, hogy legyünk körültekintőek előfeltevéseinkkel kapcsolatban, és hogy időről időre változtassuk meg ezeket az előfeltevéseket. Milyen arcátlan és vérpezsdítő módon kérdőjelezte meg Alvin Gouldner (1970) a strukturális funkcionalizmust, és azt a módot, ahogyan a közpolitikai szociológia az elnyomó társadalmi felügyelet akaratlan ügynöke lett. Ma talán a kritikai szociológia rubrikájába sorolnánk a „tisztá tudomány” – a nyilvános szerepvállalástól mentes tudományos szociológia – megteremtésére irányuló programot is. A tegnap professzionális szociológiája ma lehet kritikai. A közpolitikai szociológia a maga részéről a szegénység és az oktatás kutatásával új lendületet vitt az egyenlőtlenségek szociológiájába. Legutóbb pedig a gyógyszerkutatás köttött házasságot mind a négy szociológiával, amikor a lakosság csoportjaival kezdett együttműködést olyan betegségek kapcsán, mint például a mellrák – a tudomány újfajta, résztvevő modelljeit építve fel ezzel (Brown et al. 2004; McCormic et al. megjelenés előtt).

Számos ilyen együttműködésre vonatkozó példát találhatunk, de óvatossá kell lennünk, ha azt gondoljuk, hogy tudományunk integrálása egyszerű. Gyakran nehéz a négyféle szociológia közötti kapcsolatokat tartalommal megtölteni, mert merőben különböző, több dimenzióban is eltérő kognitív hozzáállást igényelnek: így a tudásforma, az igazság, a legitimitás, a felelősség, a politika vonatkozásában, s végső soron saját egyedi patológiájukat tekintve is. A 3. táblázat ezekre a különbségekre mutat rá.

3. táblázat. A szociológiai tudás típusainak bemutatása

|                       | Tudományos                         | Tudományon kívüli               |
|-----------------------|------------------------------------|---------------------------------|
| <i>Instrumentális</i> | <i>Professzionális szociológia</i> | <i>Közpolitikai szociológia</i> |
| Tudás                 | Elméleti/empirikus                 | Konkrét                         |
| Igazság               | Megfelelés                         | Pragmatikus                     |
| Legitimitás           | Tudományos normák                  | Hatékony                        |
| Felelősség            | Kollégák                           | Megrendelő                      |
| Politika              | Szakmai önérték                    | Közpolitikai beavatkozás        |
| Patológia             | Önreferencialitás                  | Szervilizmus                    |
| <i>Reflexív</i>       | <i>Kritikai szociológia</i>        | <i>Közsociológia</i>            |
| Tudás                 | Megalapozó                         | Kommunikatív                    |
| Igazság               | Normatív                           | Konszenzus                      |
| Legitimitás           | Morális vízió                      | Relevancia                      |
| Felelősség            | Kritikai értelmiségek              | Megcélzott közönség             |
| Politika              | Belső vita                         | Nyilvános párbeszéd             |
| Patológia             | Dogmatizmus                        | Divatkövetés                    |

Az a tudás, amit a professzionális szociológiával kapcsolunk össze, kutatási programok előrehaladásán alapul, s ez különbözik a közpolitikai megrendelő által elvárt konkrét tudástól, különbözik a szociológusok és közönségeik között kicserélődő kommunikatív tudástól, s

végül különbözik a kritikai szociológia megalapozó tudásától is. Mindebből az is következik, hogy az egyes típusokhoz sajátos igazságeszmény tartozik. A professzionális szociológia esetében olyan elméletek előállítása áll a középpontban, amelyek megfelelésben állnak az empirikus világgal; a közpolitikai szociológia esetében a tudásnak „gyakorlatinak” és „hasznosnak” kell lennie; a közszociológiai tudás a szociológusok és közönségeik közötti egyetértésen alapul; míg a kritikai szociológia számára a tudás semmit sem ér, ha nem tartozik hozzá irányadó normatív megalapozás. A szociológia minden típusának megvan a maga saját legitimációs alapja: a professzionális szociológia tudományos normák alapján igazolja magát, a közpolitikai szociológia a hatékonyság alapján, a közszociológia saját relevanciája alapján, végül a kritikai szociológiának morális víziókat kell kínálnia. Minden szociológiatípus a felelősség szempontjából is sajátos. A professzionális szociológia a kollégák, a közpolitikai szociológia a megrendelők, a közszociológia a megcélzott közönség felé tartozik felelősséggel, a kritikai szociológia pedig a kritikai értelmiségiek egy olyan közössége irányába, amelyik akár túl is lépheti a tudomány határait. A professzionális szociológia a tudomány művelésének feltételeit védelmezi, a közpolitikai szociológia politikai beavatkozásokat tervez és ajánl, a közszociológia számára a politika demokratikus párbeszédet jelent, a kritikai szociológia célja pedig, hogy vitát generáljon tudományunk berkeiben.

Végül, ami a legfontosabb: a szociológia minden típusa egyedi kórban szenved, s ez kognitív gyakorlatukból és eltérő intézményi beágyazottságukból ered. Azok, akik csak egy szűk tudományos körhöz beszélnek, könnyen válnak szűklátókörűvé. A kutatási programok által meghatározott rejtvényfejtés közben a professzionális szociológia könnyűszerrel kezd a látszólag irrelevánsra koncentrálni.<sup>10</sup> Azon igyekezetünk közben, hogy megvédjük saját területünket a tudomány világában, érdeklünkben áll a mások számára hozzáférhetetlen tudás monopolizálása, ez azonban érthetetlen és a valóságtól elrugaszkodó elképzelésekhez vagy szűk „módszertaniséghez” vezethet. A kritikai szociológiának legalább ennyire megvannak a maga önmagukba zárkózó szektákat szülő patológikus tendenciái. Ezek a dogmatikus közösségek már semmilyen komoly kapcsolatot nem kínálnak a professzionális szociológiával, és a közszociológiába sem visznek többé új értékeket. Másrészt a közpolitikai szociológia túl gyakran esik a megrendelők áldozatául, akik támogatásuk fejében szigorú megkötésekhez kötik a szerződésben, amelyek torzító hatása még a professzionális szociológiában is visszaköszönhet. Ha – ahogyan attól Mills tartott – a közpolitikai szociológia anyagi támogatását a piacutatók dominálná, akkor mind kényszerhelyzetbe kerülnénk. A szociológusok üzleti életbe, oktatásba és közpolitikába való beáramlása talán enyhítette ezt a patológiát, de semmi esetre sem szigetelte el a tudományt az efféle nyomásoktól. A közszociológia éppolyan könnyen válhat a külső erők túszává, mint a közpolitikai szociológia. Nagy a csábítás, hogy a népszerűség kedvéért a közszociológia közönsége cinkosává váljon és kedvében járjon, veszélyeztetve ezzel szakmai és kritikai kötelezettségeit. Másfelől ugyanakkor az a veszély is fenyeget, hogy a közszociológia mint afféle intellektuális élcsapat, lenézően kezelje közönségét. Valójában ezt a patológiát lehet felfedezni C. Wright Mills tömegtársadalom iránti megvető hozzáállásában.

---

10 „Látszólag” irreleváns, hiszen elsősorban és mindenekelőtt a kutatási program határozza meg, hogy mi rendellenes vagy ellentmondásos. Ha az eredmények triviálisnak tünnének, akkor a kutatási programra magára hárul a relevancia és az élelátás felelőssége.

Ezek a patológiák ténylegesen megmutatkoznak, így hát Jacoby, Patterson, Berger és mások kritikai meglátásai a professzionális szociológiát illetően nem alaptalanok. Mindazonáltal ezek a kritikusok hibáznak, mert a patológikust normálisnak tekintik. A kényelmesebb utat választva nem foglalkoznak a professzionális szociológia fontos és releváns vizsgálatával, ahogyan az például a *Contexts* lapjain megvalósul, és éppígy figyelmen kívül hagyják saját szociológiáik kóros elváltozásait is. Azáltal, hogy nem veszik figyelembe a mindenütt jelenlévő, robusztus, jóllehet gyakran mégsem egykönnyen hozzáférhető közsociológiát, a professzionális szociológusok nem kevésbé hibásak a közsociológia megbetegítésében, mint a „popszociológia”. Bár azonos közösséghez tartozunk, mégis könnyedén szálltunk háborúba egymással, szem elől tévesztve, hogy különböző tudásaink kölcsönösen függenek egymástól. Ragaszkodnunk kell a közös gyökerekhez, hogy professzionális, közpolitikai, köz- és kritikai szociológiánkat kölcsönösen felelőssé tegyük egymásért. Így megfékeznénk a kóros tünetek elburjánzását is. A kölcsönös viszonyok intézményesítéséhez olyan közös étosz szükséges, amely mind a négyféle szociológia érvényességét elismeri – vagyis elkötelezettsége a tanulmányozott problémák sürgősségének felismerésén alapul. E normatív eszménykép értelmében a világok legjobbjában nem kéne közsociológusnak lenni ahhoz, hogy valaki hozzájárulhasson a közsociológiához, hanem jó professzionális, kritikai vagy közpolitikai szociológusként is megtehetné ezt. Az egyik szociológia felvirágzása elősegítené a többi felvirágzását is.

## VII. tézis: A diszciplína mint hatalmi mező

*Valójában a diszciplínák hatalmi mezők, amelyekben a kölcsönös függés aszimmetrikussá és antagonisztikussá válik. Az eredmény – legalábbis az Egyesült Államokban – egy olyan uralmi forma létrejötte, amelyben az instrumentális tudás a reflexív tudás fölébe kerekedik.*

Miután az 1970-es években felébredt, a történelem angyalát az 1980-as évtizedben újabb vihar söpörte el. A szociológia válságba került: az alapképzésre beiratkozók száma lecsökkent, a képzett szociológusok elhelyezkedési lehetőségei romlottak, még tanszékek bezárásának gondolata is felmerült – intellektuálisan pedig mintha a szakma nem tudta volna, merre haladjon tovább. Ekkor jelent meg Irving Louis Horowitz (1993) tollából a *Decomposition of Sociology*, amely a szociológia politizálódására panaszkodott. James Coleman több cikket írt (1991, 1992) a politikai korrektség veszélyeiről, valamint arról, hogy a tudományba betörnek a társadalmi normák. Stephen Cole (2001) kötetet szerkesztett *What's Wrong with Sociology* címmel, amely olyan nagynevű szociológusok írásait gyűjtötte egybe, mint Peter Berger, Joan Huber, Randall Collins, Seymour Lipset, James Davis, Mayer Zald, Arthur Stinchcombe és Howard Becker. Úgy siratták, hogy a szociológia széttöredezett, inkoherens, és nem kumulatív, mintha egy igazi tudomány – s itt az ő természettudományról vagy közgazdaságtanról alkotott képükre gondolok – mindig integrált, koherens és kumulatív volna! Szembetalálkozva az 1960–70-es évek konszenzusszociológiájával szemben fellépő kritikai kihívásokkal, 1950-es évekbeli optimizmusuk elvesztette az erejét. Megbosszulták magukat a régi mulasztások, és a szociológia – vagyis az ő szociológiájáról alkotott elképzelésük – veszélybe került.

Az ilyen típusú írások közül talán Stephen Turner és Jonathan Turner (1990) *The Impossible Science* című munkája a legérdekesebb és a legalaposabb, amely ebből a kilátástalan

helyzetből tekintve próbálja rekonstruálni a szociológia történetét. A szociológiának – állítják – kezdettől fogva nem volt megtartható közönsége, s nem voltak megbízható megrendelői és támogatói sem. A politikai erők folyton eltaposták, kivéve a második világháborút követő átmeneti fellendülés időszakában. Ha a hanyatlás e narratíváit összeköti valamilyen közös szálon, akkor az az, amelyik a szociológia kórságát a diszciplína reflexív tudásából fakadó felforgató erőnek tulajdonítja, mutatkozzon ez meg akár a kritikai, akár a közszociológia formájában. Egyvalamiben egyetértek a „hanyatlást” megfogalmazókkal: diszciplínánk nemcsak potenciálisan integrált munkamegosztás, hanem *hatalmi mező* is, antagonisztikus tudások többé-kevésbé stabil hierarchiája. Nem értek azonban egyet azzal, ahogyan a szociológia állapotát és a diszciplínán belüli hatalmi egyensúlyt értékeli. A szociológia 1980-as évekbeli hanyatlása rövid ideig tartott. Nem hogy összeroppant volna – a szociológia sosem volt olyan jó formában, mint ma. A szociológiában megszerzett BA címek száma a közgazdaságtant és a történelmet hagyva 1985 óta fokozatosan nő, s szinte utoléri a politológiát. Bár a megszerzett PhD-címek száma még lemarad e szomszédos tudományok mögött, de 1989 óta ez is fokozatosan nő. Válaszul az alapképzést illető igényekre, vélhetően tovább is fog nőni, habár a tanársegédi és szerződéses foglalkoztatás irányába mutató trend nem látszik visszajárni fordulni. Az elmúlt négy évben az ASA tagságának száma gyorsan nő, újra elérve az 1970-es évek rekordját. Tekintetbe véve a szociológiával szemben ellenséges politikai klímát, ez talán meglepő – ám lehetséges, hogy épp ez a klíma vonzza az embereket a szociológia kritikai és közérdekű vonatkozásaihoz.

A második pont, ahol nem értek egyet a „hanyatlás szószólóival”, az a szociológiára leselkedő veszélyre vonatkozik. Számomra úgy tűnik, hogy csupán a szociológia reflexív dimenziója van veszélyben, az instrumentális nincs. Az Egyesült Államokban legalábbis a professzionális és a közpolitikai szociológia – az egyik a karriert, a másik a forrásokat biztosítva – határozza meg a diszciplína irányvonalát. A kritikai szociológia kínálta értékek és a közszociológia kínálta befolyás nem tud versenybe szállni a karrier és a pénz hatalmával. Előfordulhat párbeszéd az 1. táblázat vertikális dimenziói között, ám az igazi szimbiotikus kapcsolatok vízszintes irányban alakulnak ki, így születik meg az irányító koalíció a professzionális és a közpolitikai szociológia kapcsolatából, a kritikai és a közszociológia kölcsönviszonya pedig ehhez képest alárendelt lesz. E hatalmi mintázat a diszciplína szélesebb hatalmi és érdekvviszonyokba való beágyazottságából fakad. Társadalmunkban a pénz és a hatalom hangja erősebb, mint az érdekek és a befolyásé. Az Egyesült Államok igencsak durva kapitalizmusában a nyilvánosság nem csupán gyenge, de ráadásul rátelepszene a szakértők seregei és a média túlsúlya is. Könnyű elnyomni a szociológia hangját. Ugyanúgy, ahogy a közszociológiának a nyilvánosság kompetitív szférájával kell szembenéznie, a kritikai szociológia a tudományok balkanizálódásával találja szemben magát, amelynek eredményeképpen a kritikai vita legfontosabb mozgatórugójától – más diszciplínák hasonló diszpozíciótól – távolodik el.

Lehet, hogy a hatalom mérlegének nyelve az instrumentális tudás felé billen, de ettől még megcsinálhatjuk magunknak a saját tudományunkat, ha biztosítjuk a terepet a bátrabb és életképesebb víziók életre hívásához. Kétségtelen, hogy a professzionális szociológiának a kollégák irányába vállalt, illetve a közszociológia közönség iránti felelőssége ellentétben áll egymással, de feltétlenül annak kell ebből következnie, hogy a két tábor harcra száll egymással, s kölcsönös károkat okoz a másiknak? Kétségtelen, hogy a kritikai és a közpolitikai szociológia – az egyik a saját autonómiájához, a másik a megrendelőihez ragaszkova – hadilábon áll egymással, ám ha felismernek magukban a másikat, az antagonizmus helyébe

a kölcsönösség léphetne. Ahelyett, hogy tudományunkat különálló szférákra darabolnánk, együttműködést és gyümölcsöző kapcsolatokat építhetnénk ki.

Nincs hely arra, hogy tovább elemezzem az e hatalmi mezőben fellépő ellentéteket és szövetségeket. Elég annyi, hogy amennyiben tudományunk összetartására kizárólag valamilyen hatalmi rendszeren belül van mód, akkor az inkább hegemonia legyen, semmint despotizmus. Azaz, juthassanak levegőhöz az alárendelt tudások is (kritikai és közérdekű), hogy kiteljesíthessék önmagukat, és dinamizmust fecskendezhessenek a domináns tudásokba. A professzionális, illetve a közpolitikai szociológiának pedig fel kell ismernie a kritikai és a közszociológia kiteljesedéséhez fűződő világos érdekét. Bármennyire bomlasztó hatásúak is rövid távon, a reflexív tudás felől érkező kihívások nélkül hosszú távon az instrumentális tudás sem boldogulhat, azaz szükség van a kutatásokat alátámasztó – társadalom által szolgáltatott és megújított – értékek felfrissítésére és újraorientálására.

Felváztuk azt a hatalmi mezőt, amely némileg absztrakt módon ábrázolja a négyféle szociológia közötti viszonyokat. E viszonyok konkrét megvalósulása tanszékenként, az idő során egyetlen országon belül, és az országok között is különböző formákat ölt, sőt akár globális szerkezetét tekintve is változik. A következő három tézis, ennek megfelelően, az Egyesült Államok szociológiájának mai konfigurációját fogja körüljárni, törekedve az összehasonlításra; ennek segítségével elmélyíthetjük a tudományos mezőket alakító nemzeti és globális erőkkel kapcsolatos eddigi ismereteinket.

### VIII. tézis: Történelem és hierarchia

*Az Egyesült Államokban a professzionális szociológia a köz-, a közpolitikai és a kritikai szociológiával egymás után folytatott viták során jutott domináns pozícióba. Ereje azonban még itt is az egyetemi oktatás szigorúan hierarchikus rendszerének csúcsán elhelyezkedő kutató tanszékeken koncentrálódik, míg az alárendelt szinteken gyakran fontosabb a közszociológia, még ha kevésbé válik is láthatóvá.*

Az Egyesült Államok szociológiájában manapság természetesnek tartjuk a professzionális szociológia uralmát, noha ez meglehetősen új jelenség. Az Egyesült Államok szociológiájának történetét három egymást követő, a professzionális szociológia folyamatos térnyerését elősegítő szakasszal írhatjuk le.

A professzionális szociológia a 19. század közepén indult útjára egy a jobbító, filantróp és reformra törekvő csoportok, illetve a korai szociológusok közötti párbeszédként. Utóbbiak gyakran vallásos közegekből származtak, de morális buzgalmukat a szárnyait bontogató szekuláris tudomány, a szociológia felé fordították. A társadalmi problémák kutatása a polgárháború után a munkásstatisztikák összeállításával és elemzésével, valamint a szegényeket kutató surveyk készítése során fejlődött tovább. Az alsó osztályok nehéz sorsának demonstrálására irányuló adatgyűjtés önmagáért való mozgalommá vált, s megteremtette a professzionális szociológia alapjait. A szociológusok szoros kapcsolatban maradtak a bimbózó polgári társadalom legkülönbözőbb csoportjaival még azután is, hogy 1905-ben megalakult az – ahogyan akkor nevezték – American Sociological Society (Amerikai Szociológiai Társaság).

A szociológia második szakasza során a nyilvánosság iránti elkötelezettség az alapítványok, illetve a kormányzat irányába tolódott el. Az 1920-as években a Rockefeller Alapítvány

a híres Middletown-kutatókat finanszírozó Institute for Social and Religious Research (Társadalmi és Vallási Kutatások Központja) számára nyújtott támogatást, majd a chicagói egyetem és az észak-karolinai egyetem által folytatott városkutatásokat finanszírozta. Az alapítványok egyre inkább bekapcsolódtak a szociológia támogatásába. Ugyanebben az időszakban sikerült állami berkekben a rurálszociológiának is kutatási alapot létrehozni (Larson és Zimmerman 2003). A President's Research Committee (Elnöki Kutatási Bizottság) igazgatójaként William Ogburn hatalmas kötetet állított össze *Recent Social Trends in the United States* címmel. A második világháború idején a szociológia állami támogatása megmaradt, a leghíresebb munka Samuel Stouffernek (1949) az Egyesült Államok hadseregében uralkodó morálról szóló többkötetes tanulmánya volt. A háború után új támogatási forrás jelent meg, nevezetesen a surveykutatások üzleti finanszírozása. A kutatókat Lazarsfeld fogta össze a Columbia Egyetemen a Bureau of Applied Social Research-ben. A szociológia egyre erősebben függött a kereskedelmi és a kormányzati támogatástól, s ezzel párhuzamosan egyre szigorúbb statisztikai módszereket dolgozott ki az empirikus adatok elemzéséhez, ami miatt több irányból is kritizálták.

Az amerikai szociológia történetének harmadik szakaszát – ennek megfelelően – a kritikai szociológia és a professzionális szociológia összefonódása jellemezte. A változás inspirálója Robert Lynd (1939), aki kritikusan szólalt fel a szociológia érdeklődési területének beszűkülése és értéksemlegességre törekvése ellen. Leghíresebb követője talán C. Wright Mills (1959), aki a szociológia nyilvánossággal való összefonódását „liberális gyakorlatiasság”-ként (liberal practicality) értékelte, a második szakaszt – az üzleti és állami finanszírozás időszakát – pedig „korlátozó gyakorlatiasság”-nak (illiberal practicality) nevezte. Mindazonáltal nem tudta, hogy ő maga a harmadik szakasz, a „kritikai szociológia” megindítója, amely a diszciplína keretein belül mind az elméleti, mind pedig a módszertani trendeknek új irányt szab. A harmadik szakaszban mérőföldkő Alvin Gouldner (1970) munkássága, aki a strukturális funkcionalizmust és az ahhoz kapcsolódó szociológiák alapjait támadta, és a feminizmus, illetve a marxizmus által inspirált új elméleti irányzatok megjelenésének nyitotta meg az utat. E kritikai szociológia biztosította az energiát és a fantáziát az 1980–1990-es évtizedek professzionális szociológiájának rekonstrukciójához.

Honnan kap majd lendületet legközelebb a szociológia? Az I. tételben azt állítottam, hogy a szociológiai étosz és a világ között tátongó hasadék a nyilvánosság felé hajtja a szociológiát. Ráadásul a professzionális szociológia mára az érettség és a magabiztosság olyan szintjét érte el, ahonnan visszatérhet polgári gyökereihez, és erős pozícióból – a napjaink mindent átható és nyugtalanító globális trendjeivel való kapcsolatára építve – nyújthat támaszt a közszociológiának. Ha az eredeti, 19. századi közszociológia kétségkívül provinciális volt is, mindazonáltal megeremtetette a 20. század ambiciózus professzionális szociológiájának alapjait, amelyik azután saját maga meghaladását alapozta meg – a 21. század globális dimenziókat befogó közszociológiáját.

Ez nem a lokális közszociológiák, a szociológusok és a közvetlen közösségek közötti organikus kapcsolatok jelentőségének leértékelését jelenti. Egyáltalán nem. Végül soron a globális csakis lokális folyamatokban mutatkozhat meg és épülhet fel. Észre kell vennünk azt a rengeteg helyi közszociológiát, amely máris megjelenik az állami oktatási rendszerben, ahol a tantestület hatalmas tanügyi rakomány súlyát hordozza. Amint sikerül a tanítási időn kívül egy kis időt szakítaniuk rá, máris a tantermen kívülre, a közösségekhez viszik a közszociológiát. Nem tudunk ezekről a tanrenden kívüli közszociológiákról, hisz megvalósítóiknak

ritkán van ideje le is írni őket. Szerencsére Kerry Strand, Sam Marullo, Nick Cutforth, Randy Stoecker és Patrick Donohue (2003) összeállítottak egy kézikönyvet az organikus közszociológiákról, vagy ahogyan ők nevezik, a közösségalapú kutatásról, s ezzel némi fényt bocsátottak erre az eldugott területre. A kötet egy sor elvi és gyakorlati kérdést tárgyal, valamint számos példát mutat be, amelyek közül több a kutatás, a tanítás és a szolgáltatás ötvözésén alapul.

A lényeg azonban az, hogy az Egyesült Államok felsőoktatása intézmények óriási, terjeszkedő rendszere, amely hihetetlenül hierarchikus és elképesztően sokféle. Négyféle szociológiánk egymáshoz való viszonya emiatt a különböző szinteken és a különböző helyszíneken nagyon eltérően fest. Az egyetemi rendszer felsőbb régióiban koncentrálnak a kutatásokat és professzionalizmust – legalábbis részben – a tanításra koncentrálnak az intézmények – a két-, illetve négyéves főiskolák – túlterhelése teszi lehetővé. Ezekben az intézményekben a világ forrásokban szegény részeihez hasonló a szociológiák konfigurációja. A következő tézis értelmében az Egyesült Államokban tapasztalt sokféleség a globális sokféleséget tükrözi vissza.

### IX. tézis: Provinciálissá tenni az amerikai szociológiát

*Az Egyesült Államok szociológiája univerzálisnak állítja be magát, valójában azonban egyedi – nemcsak tartalma, de formája, a négy szociológiai típus konfigurációja tekintetében is. Ugyanakkor óriási befolyással bír más nemzetek szociológiáira, s ez nem minden esetben válik azok előnyére. Ezért nem csak a nemzeti, de a globális szociológiai munkamegosztást is újra kell rendezni.*

A „közszociológia” kifejezés amerikai találmány. Lehet, hogy más országokban ez a szociológia lényege, nálunk azonban nem más, mint a diszciplína egy, ráadásul meglehetősen kicsiny része. Sőt némely amerikai szociológus egyáltalán nem is tartja a tudományhoz tartozónak. Ám amikor Dél-Afrikába utazom, hogy a közszociológiáról beszéljek – és ez a világ más orszáigra is igaz –, a hallgatóság döbbenetén néz rám. Mi más lehetne a szociológia, mint különböző témák kapcsán különböző közösségekkel folytatott kölcsönös párbeszéd? Hogy az ASA a közszociológiáknak szentelheti éves üléseit, egyértelműen jelzi a professzionális szociológia egyesült államokbeli erejét. Ráadásul a közszociológiák középpontba kerülése egy olyan világban, amelyben a nemzeti professzionális szociológiák sokszor gyengébbek az előbbieknél, jelzi az amerikai szociológia nemzetközi hegemoniája elleni kihívást, és a szociológia nemzeti és globális rekonstrukciója irányába mutat.

A szociológia négy típusának konfigurációja országról országra változik. Ahogyan már céloztam rá, a déli féltekén a szociológia sokszor határozottan megjelenik a nyilvánosságban. Mikor 1990-ben Dél-Afrikában jártam, meglepve tapasztaltam a szociológia és az apartheid-ellenes küzdelmek közötti szoros kapcsolatot (amilyen elsősorban a munkásmozgalommal, de különféle civil szervezetekkel is működött). Míg mi az Egyesült Államokban a társadalmi mozgalmak elméletének megalkotásán dolgoztunk, addig a dél-afrikai szociológusok társadalmi mozgalmakban vettek részt! Ez a projekt irányította a szociológiájukat, s egy teljesen új kutatási területet teremtett – a társadalmi mozgalmaként fellépő szakszervezetek (social movement unionism) kutatását –, amit az amerikai szociológusok 20 évvel később mint valami egészen újat fedeztek fel! Ám a dél-afrikai szociológia nem csak a társadalmi

mozgósításra, hanem a mozgósítás célpontjaira is figyelt. A szociológusok az apartheid állam jellemvonásait és irányultságát elemezték, megvitatták az apartheidellenes mozgalom stratégiáját. Azt a kérdést tették fel maguknak, hogy vajon a mozgalom szolgálóinak vagy kritikusainak kell-e lenniük. Ma, tíz évvel az apartheid után, Dél-Afrika kevésbé kedvező terepe a közszociológiának: mára a szociológusokat beszippantották az NGO-k, a vállalatok vagy az államapparátus; az új kormány felszólította őket, hogy vonuljanak vissza a lövészárkokból, és koncentráljanak a tanításra; a társadalomkutatást az aktuális közpolitikába kanalizálják, vagy „nemzetközi” – azaz amerikai – szakmai standardokhoz mérik. A civil társadalom le-szerelése kéz a kézben járt a reflexív és az instrumentális szociológia közötti váltással (Sitas 1997; Webster 2004).

Hasonló tendenciák máshol is megfigyelhetők, mindenütt az adott nemzet sajátosságaival színezve. Vegyük például a Szovjetuniót. Sztálin idején a szociológia a föld alá menekült, hogy a posztszตาลini időkben aztán a hivatalos és a nem hivatalos kritika fegyvereként kerüljön ismét napvilágra. Az 1960-as évekbeli enyhülés idején a közvélemény-kutatás egyfajta közszociológiává vált, azután monopolizálta a pártapparátus. Tatyana Zaslavskaya rendíthetetlen irányítása alatt, a peresztrojka idején a szociológusok új erőre kaptak. A szociológia ekkor szorosan kapcsolódott a civil társadalom felszínre töréséhez. A posztszovjet időszak szárnybontogató szociológiája azonban – a civil társadalom szétzúzása eredményeképpen – védtelennek bizonyult a piaci erőkkel szemben. A szociológia – néhány kivételtől eltekintve – kereskedelmi iskolákba, közvélemény- és piackutató központokba száműzetett. A komoly intellektuális vállalkozásként működő helyek többsége nyugati alapítványok támogatásából él, és Angliában, illetve az Egyesült Államokban képzett szociológusokat alkalmaz.

Erős szociáldemokrata hagyományaiknak köszönhetően a skandináv országok helyzete ettől egészen eltérő. A szociológia itt a jóléti állammal együtt cseperedett fel, erős közpolitikai irányultsággal, de ugyanakkora elkötelezettséggel a közérdekű kérdések iránt. Az amerikai szociológiától erősen befolyásolt norvég szociológia nem kevésbé függött a közpolitika világtól; itt azonban a feminizmus hatása volt különösen fontos. A mindössze 5 milliós népességű országban, ahol kevesebb, mint 200 nyilvántartott szociológus dolgozik, kicsi a szakmai közösség, így hát az ambíciózusabbak a társadalom más szféráiban is helyet keresnek maguknak – a kormányzatban vagy a nyilvánosságban szereplő értelmiségiként. Rendszeresen megszólalnak az újságokban, a rádióban és a televízióban. A norvég szociológia határozottan lépett fel külföldön is, így olyan nemzetközi központtá vált, amely nem csak az Egyesült Államokkal, de Európával és a déli féltekével is kapcsolatban áll.

Európa többi része meglehetősen változatos képet mutat. A professzionális szociológia az egyik legrégebbi tradícióval Franciaországban rendelkezik, ahol ugyanakkor a hagyományos közszociológia is művelőkre talált, mégpedig olyan vezérek irányítása alatt, mint Raymond Aron, Pierre Bourdieu és Alan Touraine. Angliában a professzionális szociológia sokkal később, csak a második világháború után jelent meg, s túlzottan sebezhetőnek bizonyult a közszociológiai és közpolitikai kezdeményezéseket elhallgattatni igyekvő Thatcher-rezsimmel szemben, ami miatt a szakma inkább védekezésre rendezkedett be, s befelé fordult. A munkáspárti kormány visszatérésével újjászületett szociológia kitágította a közpolitikai kutatások terét, legkiválóbb és legtermékenyebb közszociológusát, Anthony Giddent pedig a lordok házába juttatta.

A nemzeti szociológiák feltérképezéséből nem csak az derül ki, hogy milyen partikuláris az Egyesült Államok szociológiája, de az is, hogy mennyire hatalmas és befolyásos. 600 dok-

tori cím kiadásával úgy terpeszkedik a világ szociológiájának csúcsán, mint valami óriás. Sok, a világ más részeiben oktató vezető szociológus az Egyesült Államokban tanult. Az ASA-nak több mint 14 000 tagja van és 24 főállású alkalmazottja. De nem egyszerűen a számokban és a források feletti uralomban megmutatkozó hatalomról van szó, hanem arról, hogy a világ kormányai mindinkább „nemzetközi” standardokat állítanak tudósai – ide értve a szociológusokat is – elé, ami „nyugati”, s legfőképp amerikai folyóiratokban való publikálást jelent. Így van ez Dél-Afrikában és Tajvanon, de így van olyan jelentős forrásokkal rendelkező országokban is, mint például Norvégia. A nyugati kapcsolatok hatása alatt, angolul publikálva, a nemzeti szociológiák elveszítik elkötelezettségüket a nemzeti problémák, a helyi ügyek iránt. Az állam minden országban felerősíti a globális nyomásokat, amelyek feldúlják a nemzet szociológiai munkamegosztását, és éket vernek a négyféle szociológia közé.

Az amerikai szociológia, művelőinek szándéka vagy beleegyezése nélkül, világuralomra jut. Éppen ezért nekünk különös felelősségünk van abban, hogy kisebb körre szűkítsük saját szociológiánkat, hogy lehozzuk az univerzalitás piedesztáljáról, s hogy tudatosítsuk egyedi jellemvonásait és nemzeti erejét. Ismét párbeszédet kell teremtenünk más nemzetek szociológiáival, elismerve helyi tradícióikat, illetve törekvéseiket, hogy megőrizzék szociológiájuk helyi sajátosságait. Globális fogalmakban kell gondolkodnunk, hogy felismerjük a formálódó globális szociológiai munkamegosztást. Ha professzionális szociológiájának köszönhetően az Egyesült Államok az úr, akkor nekünk kell támogatni a déli félgömb közszociológiáját és az európai közpolitikai szociológiát. Bátorítanunk kell a kritikai szociológiai hálózatokat, amelyek nem csupán a diszciplínák, de a nemzetek határait is átlépik. Saját magunkon kell alkalmaznunk a szociológiánkat, tudatosabban kell kezelnünk a tudományunkat irányító globális erőket, hogy inkább mi irányítsuk azokat, semmint azok minket.

## X. tézis: A tudományok felosztása

*A társadalomtudományok a maguk instrumentális és reflexív tudáskombinációja révén különböztetik meg magukat a humanioráktól és a természettudományoktól – ez a tudáskombináció maga is változékony, ennek köszönhetően különböző lehetőségeket nyújt a közszociológiai és a közpolitikai beavatkozás számára. Az interdiszciplináris tudás a szociológiai mező négy szegmensében különböző formát ölt.*

Úgy tartják, hogy a tudományszakok felosztása a 19. századi európai történelem önkényes műve, a mai tudományos specializáció pedig idejétmúlt, és tovább kell lépnünk egy egységes társadalomtudomány irányába. E pozitivistá illúzióba nemrégiben Immanuel Wallerstein és társai leheltek újra életet (1996) a Report of the Gulbenkian Commission on Reconstruction of the Social Sciences-ben (A társadalomtudományok jövőjéért: nyitás és újjászervezés. A Gulbenkian Bizottság jelentése.). Bár a terv ártalmatlannak tűnik, mivel azonban nem teszi fel a „Kinek a tudománya?” és a „Tudomány mi végre?” kérdéseit, az új, egységesített társadalomtudomány túl könnyen rombolja le a reflexivitást, vagyis a társadalomtudomány kritikai és közérdekű összetevőit. Az egység az uralom világában könnyűszerrel válik a hatalmasok egységévé. Önkényesnek nevezni a diszciplínák felosztását, csak azért, mert ezek a történelem egy sajátos pillanatában jöttek létre, azt jelenti, hogy figyelmen kívül hagyjuk folyamatos és változó jelentésüket és képviselt érdekeiket. Ez genetikus tévkö-

vetkeztetés. Hogy rávilágítsak a diszciplínák felosztásának alapjaira, de rövidre is fogjam, a tudományos mezők sematikus ábrázolására szorítkozom csupán, miközben mindenekelőtt a belső differenciálódásra és az idő- és térbeli átalakulásra helyezem a hangsúlyt.

A természettudományok többnyire olyan instrumentális tudáson alapulnak, amelynek fejlődése a tudományos közösségek által irányított kutatási programokban gyökerezik. A közpolitika világából – az ipar vagy a kormányzat felől – érkező tudományon kívüli közönség kész a tudományos felfedezések kiaknázására. Ez a tudományon kívüli közönség fokozatosan behatol a tudományba, hogy irányítsa és ellenőrizze a kutatásokat, s így gátat állítson a titkolt összefonódások útjába, legyen szó orvosi kutatásról, atomfizikáról vagy akár bioenergetikáról (Epstein 1996; Moore 1996; Schurman és Munro 2004). A kritikai reflexivitás, ami gyakran generál nyilvános vitát, nem tartozik a természettudományok lényegi vonásai közé, annál fontosabb viszont a humaniorákban. A művészeti vagy irodalmi műveket végső soron a műértők szűk csoportjai közötti, vagy a nagyközönség berkeiben zajló párbeszéd hitelesíti. Az ilyen munkák igazságát diszkurzív értékelésen nyugvó esztétikai értékük alapozza meg, azaz a kritikai és a nyilvános tudás, jóllehet közben természetesen beépülnek az instrumentális tudás iskoláiba, sőt bekerülnek akár a közpolitika világába is.

A társadalomtudományok a humaniorák és a természettudományok kereszteződésében állnak, minthogy definíció szerint egyszerre rendelkeznek instrumentális és reflexív tudással is. E két tudástípus aránya azonban a különféle társadalomtudományokban eltér egymástól. A közgazdaságtan például – egy egyszerű kutatási program (a neoklasszikus közgazdaságtan) uralma alatt – olyan közel jutott ahhoz, amit paradigmaticus tudománynak nevezhetünk, amennyire egy társadalomtudomány számára csak lehetséges. Ezt tükrözi a diszciplína szerkezete is: a kevés díj (Clark-érem, Nobel-díj), a főbb lapok elit irányítása, a nem csupán a tanszékek, de az egyéni közgazdászok között is meglévő világos hierarchia és az automatikusan szerveződő alterületek hiánya. A professzionális közgazdaságtant akár a kommunista párthoz is hasonlíthatnánk, amelynek megvannak a maga szakadárjai és a maga doktrínája, amit igyekszik az egész világon elterjeszteni, s mindig a szabadság nevében.<sup>11</sup> A közgazdaságtannak belső koherenciája adja nagyobb presztízsét a tudományos világban, és nagyobb hatékonyságát a közpolitikában.

Ha a közgazdaságtan olyan, mint a kommunista párt, akkor az amerikai szociológia az anarchoszindikalizmushoz hasonló decentralizált részvételi demokrácia. Sokrétű és egymást átfedő kutatási hagyományokra épül, amit 43 nagyon is működő egysége és folytonosan növekvő számú díja (Ennis 1992), valamint több mint 200 szociológiai folyóirat is jelez (Turner és Turner 1990). Működésünk intézményi szerkezete tükrözi perspektíváink sokrétűségét – habár nem a megfelelő módon. A diszciplína, még ha hierarchikus és elitista kasztrendszer is (Burris 2004), a közgazdaságtannál sokkal nyitottabb, már ami a tanszékek közötti mozgási lehetőséget és a végzett diákok foglalkoztatását illeti (Han 2003). Demokratikusabb tisztviselői megválasztásában is. A tagsági határozatok nem korlátozódnak szakmai ügyekre, és mindössze a tagság 3%-ának támogatása szükséges ahhoz, hogy egy kérdést szavazásra bocsássunk. Azaz ha a közgazdaságtan hatékonyabb a közpolitika világában, a szociológia tudományának szerkezete úgy épül fel, hogy érzékeny legyen különféle közérdekű kérdések

---

<sup>11</sup> Az amerikai közgazdaságtan hihetetlen nemzetközi befolyását Marion Fourcade-Gourinchas (2004) dokumentálja. Amartya Sen (1999) elképzeléseit feldolgozva Peter Evans (2004) tett bátor lépéseket, hogy a közgazdaságtant egyféle organikus nyilvános elkötelezettség irányába fordítsa, egy olyan közgazdaságtan irányába, amely érzékeny a helyi ügyek és a deliberatív demokrácia iránt.

iránt is. Mivel komparatív előnyünk alapja a nyilvánosság, a közpolitikát inkább indirekt módon, a nyilvánosságban való részvétel révén vagyunk képesek befolyásolni.

A többi társadalomtudományra térve: a politológia balkanizált terep, ami mégis inkább a közpolitika, mint a nyilvánosság felé hajlik, inkább az instrumentális, nem pedig a reflexív tudás irányába. A racionális választás modellje felé mozdulás reflexív reakciót eredményezett. A politikatudományban zajló peresztrójka a politika intézményi megközelítését részesíti előnyben, és a politikaelméletet kritikai elméletként erősíti meg. Az antropológia és a földrajz az instrumentális-reflexív kettéosztottságot átívelve darabolódik tovább, így a kulturális antropológia és a humánföldrajz gyakran lép fel a tudóstársak által felállított tudományos modellekkel szemben, miközben hidat képez a humaniórák felé. A filozófia – mely ugyancsak a társadalomtudományok és a humaniórák között áll – a kritikai tudás révén különbözteti meg magát.

Az Egyesült Államokban sokkal erősebbek a diszciplínák közötti megosztottságok, mint másutt, ezért az „interdiszciplináris” tudás a diszciplínák határán éli veszélyekkel teli életét. Az egyes szociológiatípusok egyedi csere- és együttműködési viszonyt valósítanak meg a szomszédos diszciplínákkal. A professzionális tudás érintkezési felületén *diszciplínaközi kölcsönzés* (cross-disciplinary borrowing) működik. Ha a gazdaságszociológia vagy a politikai szociológia kölcsönöz a szomszédos tudományszakoktól, az eredmény határozottan megmarad a szociológia részének – mint például a piacok vagy a politika társadalmi háttérének vizsgálata esetében. A kritikai tudás érintkezési felületén *transzdiszciplináris beemelés* (trans-disciplinary infusion) zajlik. A feminizmus, a posztstrukturalizmus és a kritikai faji elmélet mind rajta hagyták kézjegyüket a kritikai és a professzionális szociológia közötti kapcsolaton. De a beemelés mindig korlátozott volt. A közszociológiai tudás fejlődése gyakran a *multidiszciplináris együttműködésnek* (multi-disciplinary collaboration) köszönhetően valósul meg, mint például a „résztvevő akció kutatások”-ban, amelyek a különböző közösségeket egymást kiegészítő tudományterületek képviselőivel hozzák kapcsolatba. A közösség meghatározza a témát – szociális otthonteremtés, környezetszennyezés, járvány, minimálbér, iskoláztatás stb. –, és azután egy multidiszciplináris csapattal együttműködve lehetséges megközelítésmódokat tár föl és állapít meg a problémára vonatkozóan. Végül, a közpolitika világában ott a *közös diszciplináris koordináció* (joint-disciplinary coordination), amely sokszor a tudományszakok hierarchiáját tükrözi. Így az államilag támogatott területekre irányuló kutatások gyakran jól definiált közpolitikai célok szellemében zajlottak, ami elsőbbséget biztosított a politikatudománynak és a közgazdaságtannak.

Rámutatva a diszciplináris elkülönülésben rejlő hatalomra, amely az instrumentális és reflexív tudás változó kombinációi révén ragadható meg, most már arra kell rákérdeznünk, hogy mit fejez ki ez a változatosság. Konkrétan, hogy van-e valami egyedi a szociológiai tudásban és azokban az érdekekben, amelyeket képvisel. Vajon lehetnének akár közgazdászok vagy politológusok is, hogy aztán egy véletlen – egy jelentéktelen élettrajzi fordulat – következtében szociológusként végezzük? Van-e saját identitásunk a társadalomtudományok között? Ezzel eljutottunk az utolsó tézishez.

## XI. tézis: A szociológus mint partizán<sup>12</sup>

*Ha a közgazdaságtan kiindulópontja a piac és a növekedés, a politikatudományé az állam és a politikai stabilitás garanciája, akkor a szociológiáé a civil társadalom és a társadalmi védelme. A piac zsarnoksága és az állam despotizmusa idején a szociológia – s különösen annak közszociológiai oldala – az emberiség érdekeit védelmezi.*

A társadalomtudomány nem a diszciplínák olvasztótégelye, hiszen a diszciplínák különböző és szembenálló érdekeket képviselnek. Legelőször és mindenekelőtt az az érdekük, hogy megőrizték azt az alapot, amelyre tudásuk támaszkodik. A közgazdaságtan, legalábbis ma így látjuk, a piacok lététől függ, s az érdeke a piacok növekedése; a politikatudomány az államtól függ, és a politikai stabilitás az érdeke; a szociológia pedig a civil társadalomtól függ, és a társadalmi kiterjesztése az érdeke.

De mi a civil társadalom? Jelen érvelés szempontjából úgy definiálhatjuk, mint a késő 19. századi nyugati kapitalizmus termékét, ami olyan társaságokat, mozgalmakat és nyilvános fórumokat hívott életre, amelyek mind az államon, mind pedig a gazdaságon kívül álltak – politikai pártokat, szakszervezeteket, az iskoláztatást, vallási közösségeket, a nyomtatott sajtót és különféle önkéntes egyleteket. A közösségi formák halmaza a szociológia sajátos kiindulópontja, s ha ez elvész – mint Sztálin Szovjetuniójában, Hitler Németországában, Pinochet Chilejében –, akkor elvész a szociológia is. Ha a civil társadalom virágzik – mint Oroszországban a peresztrojka, Dél-Afrikában a késői apartheid idején –, akkor virágzik a szociológia is.

A szociológiát fűzheti szoros kapcsolat a társadalomhoz, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szociológia kizárólag a civil társadalmat tanulmányozza. Egyáltalán nem erről van szó. Az államot vagy a gazdaságot vizsgálja a *civil társadalom álláspontjáról*. A politikai szociológia nem ugyanaz, mint a politológia. Előbbi a politika előfeltételeit és a társadalmi politizálását vizsgálja, mint ahogyan a gazdaságszociológia is nagyon különbözik a közgazdaságtantól, hiszen éppen arra helyezi a hangsúlyt, ami fölött ez utóbbi átsiklik, a piac társadalmi alapjaira.

A társadalomtudományok e hármas tagolódása – s most itt nincs lehetőségem olyan szomszéd tudományok tanulmányozására, mint például a földrajz, a történelem és az antropológia – születésekor a 19. században még igaz volt, ám a 20. század elhomályosította a választvonalakat (az állam, a gazdaság és a társadalom összeolvadó és átfedésben lévő határainak köszönhetően). Az elmúlt 30 évben azonban a hármas tagolódás új életre kelt egyfelől az egyoldalú államközpontúságnak, másfelől a piaci fundamentalizmusnak köszönhetően. Ez idő alatt a civil társadalmat a piacok és az állam kolonizálta és kooptálta. Ezen ikerhatalmak ellenzékét – ha van még egyáltalán ellenzékük – a civil társadalom biztosítja helyi, nemzeti és transznacionális megnyilvánulásaiban. Ebben az értelemben a szociológia kapcsolata a civil társadalommal – vagyis a közszociológia – az emberiség érdekeit képviseli: az állami despotizmus és a piaci zsarnokság kordában tartásának érdekeit.

Hadd pontosítsam rögtön az eddig mondottakat. Először is, valóban úgy gondolom, hogy a közgazdászok és a politológusok olyan ideológiai időzített bombákat gyártottak, amelyek igazolták a piacok és az államok túlkapásait, azokat a túlkapásokat, amelyek – sok minden mással

<sup>12</sup> Alvin Gouldner (1968) azonos című írása nyomán. A 11. tézishez kapcsolódnak Pierre Bourdieu megfontolandó szavai is: „Az etnoszociológus az emberi faj olyan organikus szelleme, aki kollektív cselekvőként hozzájárulhat a létezés semlegessé tételéhez és útjába állhat sorsszerűségének, ha szaktudását a partikularitásokban gyökerező univerzalizmus szolgálatába állítja” (idézi Wacquant 2004).

együtt – lerombolták az állami (nem magán-) egyetem alapjait, azaz saját létezésük tudományos feltételét. Mindezt vállalva mégsem szeretném végképp leírni az összes politológust és közgazdászt. A diszciplínák végső soron mégiscsak hatalmi mezők, s mindegyiknek megvannak a maga meghatározó és ellenzéki erői. Gondoljunk csak a peresztrojkára a politikatudományban vagy a poszttautisztikus közgazdaságtan – egy az egyéneket önállóan és sokoldalú emberi lénynak tekintő gazdaságtan – kapcsolati hálójára. Szociológusként találhatunk és találtunk is szövetségeseket ezekben az ellentétes oldalon álló formációkban, s együtt is működünk velük.

A szociológiai mező maga is megosztott. Végső soron maga a civil társadalom sem harmonikus közösség, hanem megkülönböztetések, a mások feletti uralom és a kizsákmányolás szakítja darabokra.<sup>13</sup> Történetileg a civil társadalmat a fehér férfiak jelentették. Ahogyan egyre befogadóbbá vált, úgy hatolt bele egyre inkább az állam és a piac is, amit a szociológiában például olyan fogalmak kritika nélküli használata jelez, mint a társadalmi tőkéé. A civil társadalom nagyon viharos terep, én azonban úgy gondolom, hogy a jelen körülmények között mégis ez a lehető legalkalmasabb az emberiség védelmére, s a védelmet erősíthetné a kritikai beállítottságú közszociológia művelése is.

Hogyan valósíthatjuk meg a célunkat? Ahogyan a 7. tézisben már írtam, a szociológiai munka intézményi megosztottsága és az így kialakuló hatalmi mezők mind ez idáig korlátozták a közszociológiák kifejlődését. Nem kellene megvédenünk a közszociológiát, ha nem állnának akadályok a megvalósítása útjában. Legyőzésükhöz elkötelezettségre és áldozatra van szükség, amit már sokan meghoztak és meghoznak. Ezért lettek szociológusok – nem pénzt akartak keresni, hanem egy jobb világot teremteni. De vannak új fejlemények is. A *Contexts* című lap fontos lépést tett a közszociológia irányába. Az ASA irányítói határozott erőfeszítéseket tettek a segítségnyújtás és a lobbizás terén, kongresszusi irányelvek megfogalmazásával és rendszeres sajtóközleményekkel csakúgy, mint hírlevelünk, a *Footnotes* hasábjain. Ebben az évben az ASA új díjat alapított, amelyet azok kapnak, akik a legkiválóbbnak bizonyulnak a szociológia médiabeli megjelenítésében. Együttműködést kell kiépítenünk a szociológia és a sajtó között, hiszen az újságírók maguk is nyilvánosságot jelentenek, s ráadásul ők azok, akik közöttünk s a sokféle más nyilvánosság között állnak.

Az ASA alapított egy, a közszociológiák intézményesítését elősegítő taktikai egységet is, amely három központi témát helyez előtérbe. Először is megvizsgálja, hogyan lehet elismerést és igazolást szerezni a már létező közszociológiának, hogyan lehet láthatóvá tenni a láthatatlant, nyilvánossá tenni a magánt. A taktikai egység – másodsor – felméri, hogyan lehet ösztönözni a közszociológiát, hogyan ismerhető el valóban a törekvés, amely oly gyakran végződik jelentéktelen díjakban vagy kinevezésekben. Máris több tanszék alapított díjakat és blogokat, és megindult a közszociológiai kurzusok szilabuszainak összeállítása. Harmadszor, ha elismerjük és díjazzuk a közszociológiát, akkor kritériumokat kell kidolgoznunk a jó és a rossz közszociológia megkülönböztetésére. Fel kell tennünk a kérdést, hogy miként értékelhető a közszociológia. Támogatnunk kell a közszociológia legjobbait, akármit is jelentsen ez. A közszociológia nem lehet másodrangú szociológia.

---

<sup>13</sup> Ez az a pont, amin túl nem értek egyet a durkheimi perspektívából vizsgálódó komunitáriusokkal, mint például Amitai Etzionival (1993) és Philip Selznickkel (2002), akik az egyénnek a társadalom iránt mutatkozó morális kapcsolatára fókuszálnak, és a hierarchiákat, a mások feletti uralmat, a kirekesztést stb. sajnálatos meghibásodásnak tartják. Éppúgy, ahogy a társadalom megosztottságait, a szociológia és általában a tudományos élet megosztottságait is figyelmen kívül hagyják.

Bár az intézményi változások fontosak, a közszociológia sikere mégsem felülről, hanem alulról fog építkezni. A siker akkor jön el, ha a közszociológia megragadja a szociológusok képzeletét, ha a szociológusok saját jogán, saját érdemében ismerik fel a közszociológiát, és ha társadalmi mozgalomként viszik tovább a tudományos életen kívülre is. Ezernyi csomópontot képzelvek el, mind együttműködést épít a szociológusok és nyilvánosságuk között, s végül egyetlen nagy folyamán kapcsolódik össze. Egy évszázad kutatásaira, elméleteire, gyakorlati megoldásaira és kritikai gondolkodására építenek, számos – és nem csak nemzeti – határt átívelve közös értelmezésre jutnak, levedlik a régi szűklátókörűséget. A történelem anyaga akkor kiterjeszti szárnyait, és a vihar fölé emelkedik.

Fordította Kiss Zsuzsanna

### Hivatkozott irodalom

- Abbott, Andrew (2001): *Chaos of Disciplines*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- American Sociological Association (2004): *An Invitation to Public Sociology*. Washington, DC: American Sociological Association.
- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bellah, Robert, Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler és Steven Tipton (1985): *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Benjamin, Walter (1968): *Illuminations*. (Szerk. és bev. Hannah Arendt). New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Magyarul: Walter Benjamin (1980): *A történelem fogalmáról*. In Angelus Novus. Ford.: Bence György. Magyar Helikon, 959–974.
- Berger, Peter (2002): Whatever Happened to Sociology. In *First Things* 126: 27–29.
- Bielby, William (2003): Betty Dukes, et al. v. Wal-Mart Stores, Inc.
- Blau, Peter és Otis Dudley Duncan (1967): *The American Occupational Structure*. New York: John Wiley. Magyarul: uók: A foglalkozási státusz mérése; A rétegződés folyamata (részletek a könyvből). In Róbert Péter (szerk.) (1998): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum. 130–140. és 141–152.
- Bok, Derek (2003): *Universities in the Marketplace*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bourdieu, Pierre (1986 [1979]): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. New York: Routledge and Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1988 [1984]): *Homo Academicus*. Stanford, CA: Stanford University Press. Magyarul: In *Helikon* (38) 1992/2 (részlet) 247–256.
- Brown, Phil, Stephen Zavestoski, Sabrina McCormick, Brian Mayer, Rachel Morello-Frosch és Rebecca Gasio Altman (2004): *Sociology of Health and Illness* 26: 50–80.
- Burris, Val (2004): The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks. In *American Sociological Review* 69: 239–264.
- Cole, Stephen (szerk.) (2001): *What's Wrong with Sociology?* New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Coleman, James (1966): *Equality of Educational Opportunity*. Washington, DC: United States Department of Health, Education and Welfare.
- Coleman, James (1975): *Trends in School Segregation, 1968–1973*. Washington, DC: Urban Institute.
- Coleman, James (1991): A Quiet Threat to Academic Freedom. In *National Review* 43: 28–34.
- Coleman, James (1991): The Power of Social Norms. In *Duke Dialogue* 3.
- Collins, Patricia Hill (1991): *Black Feminist Thought*. New York: Routledge.
- Columbia Accident Investigation Board (2003): *Report 1*. köt. Washington, DC: Government Printing Office.
- Dewey, John (1927): *The Public and Its Problems*. New York: Henry Holt.
- Du Bois, W. E. B. (1903): *The Souls of Black Folk*. New York: A. C. McClurg.
- Ehrenreich, Barbara (2002): *Nickel and Dimed*. New York: Henry Holt.
- Ennis, James (1992): The Social Organization of Sociological Knowledge: Modeling the Intersection of Specialities. In *American Sociological Review* 57: 259–265.
- Epstein, Steven (1996): *Impure Science*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Etzioni, Amitai (1993): *The Spirit of Community*. New York: Simon and Schuster.
- Evans, Peter (2004): Development as Institutional Change: The Pitfalls of Monocropping and the Potentials of De-liberation. In *Studies in Comparative International Development* 38: 30–50.
- Fourcade-Gourinchas, Marion (2004): The Construction of a Global Profession: The Case of Economics. Department of Sociology, University of California, Berkeley, CA. (kiadatlan kézirat).
- Fraser, Nancy (1997): *Justice Interruptus*. New York: Routledge.
- Gamson, William (2004): Life on the Interface. In *Social Problems* 51: 106–110.
- Gans, Herbert (2002): More of Us Should Become Public Sociologists. In *Footnotes* (júl./aug.) 30: 10.
- Goodwin, Jeff és Jim Jasper (szerk.) (2004): *Rethinking Social Movements*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Gouldner, Alvin (1968): The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State. In *American Sociologist* 3: 103–116.
- Gouldner, Alvin (1970): *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action* (2 köt.) Boston, MA: Beacon. Magyarul: Rényi Ágnes–Somlai Péter (vál.) (1985): *A kommunikatív cselekvés elmélete* (részletek). A Filozófiai Figyelő és a Szociológiai Figyelő különkiadása. ELTE.
- Habermas, Jürgen (1999 [1962]): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Ford.: Endreffy Zoltán. Osiris.
- Han, Shin-Kap (2003): Tribal Regimes in Academia: A Comparative Analysis of Market Structure Across Disciplines. In *Social Networks* 25: 251–280.
- Horkheimer, Max (1974 [1947]): *Eclipse of Reason*. New York: Seabury Press.
- Horkheimer, Max és Theodor Adorno (1990 [1944]): *A felvilágosodás dialektikája*. Gondolat–Atlantisz.
- Horowitz, Irving Louis (1993): *The Decomposition of Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Jacoby, Russell (1987): *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe*. New York: Noonday Press.
- Kang, Kelly (2003): *Characteristics of Doctoral Scientists and Engineers in the United States: 2001*. Arlington, VA: National Science Foundation. Division of Science Resources Statistics.
- Kirp, David (2003): *Shakespeare, Einstein, and the Bottom Line*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lakatos, Imre (1978): *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Larson, Olaf és Julie Zimmerman (2003): *Sociology in Government: The Galpin-Taylor Years in the U.S. Department of Agriculture 1919–1953*. University Park, PA: University of Pennsylvania Press.
- Lee, Alfred McClung (1976): Sociology for Whom? In *American Sociological Review* 41: 925–936.
- Lippmann, Walter (1922): *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company. Magyarul: uő. (1974): Közvélemény (részlet). In Huszár Tibor–Somlai Péter (szerk.): *A szociológia története 1917–1945 között. Szöveggyűjtemény* (2. kötet.) Budapest: Tankönyvkiadó.
- Lipset, Seymour Martin és Neil J. Smelser (1961): *Sociology: The Progress of a Decade*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lyman, Stanford (1992): Militarism, Imperialism, and Racial Accommodation: An Analysis and Interpretation of the Early Writings of Robert E. Park. Fayetteville, AK: University of Arkansas Press.
- Lynd, Robert (1939): *Knowledge for What? The Place of Social Sciences in American Culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marullo, Sam és Bob Edwards (szerk.) (2000): Service-Learning Pedagogy as Universities. Response to Troubled Times. Special issue of *American Behavioral Scientist* 43: 741–912.
- McCormick, Sabrina, Julia Brody, Phil Brown és Ruth Polk (megjelenés előtt): Public Involvement in Breast Cancer Research: An Analysis and Model for Future Research. In *International Journal of Health Services*.
- Merton, Robert (1949): *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Free Press. Magyarul: uő. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris.
- Mills, C. Wright (1970 [1959]): A szociológiai szemlélet (1970). In uő: *Hatalom – politika – technokraták. Válogatott írások*. KJK. 257–419.
- Moore, Kelly (1996): Organizing Integrity: American Science and the Creation of Public Interest Organizations, 1955–1975. In *American Journal of Sociology* 101: 1592–1627.
- Mueller, John (1973): *War, Presidents and Public Opinion*. New York: John Wiley.
- Myrdal, Gunnar (1944): *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper and Row. Magyarul: uő. (1974): Amerikai dilemma (részletek). In Huszár Tibor–Somlai Péter (szerk.): *A szociológia története 1917–1945 között. Szöveggyűjtemény* (2. kötet.) Budapest: Tankönyvkiadó; uő: *Érték a társadalomtudományban. Válogatott módszertani tanulmányok*. KJK 1972 (részletek).
- Ostrow, James, Garry Hesser és Sandra Enos (szerk.) (1999): *Cultivating the Sociological Imagination: Concepts and Models for Service-Learning in Sociology*. Washington, DC: American Association for Higher Education.

- Pager, Devah (2002): *The Mark of a Criminal Record*. PhD-disszertáció. Department of Sociology. University of Wisconsin, Madison, WI.
- Park, Robert (1972 [1904]): *The Crowd and the Public*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Parsons, Talcott (1937): *The Structure of Social Action*. New York: McGraw Hill.
- Parsons, Talcott (1951): *The Social System*. New York: Free Press.
- Parsons, Talcott (1961): An Outline of the Social System. In *Theories of Society*. Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar Naegle és Jesse Pitts (szerk.). New York: Free Press. 30–79.
- Patterson, Orlando (2002): The Last Sociologist. In *The New York Times*. május 19.
- President's Research Committee on Social Trends (1933): *Recent Social Trends in the United States*. New York: McGraw-Hill.
- Purser, Gretchen, Any Schalet és Ofer Sharone (2004): *Berkeley's Betrayal: Wages and Working Conditions at Cal*. Elhangzott az ASA éves konferenciáján, augusztus 16., San Francisco, CA.
- Putnam, Robert (2001): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rhodes, Lawrence (1981): *A History of the American Sociological Association 1905–1980*. Washington, DC: American Sociological Association.
- Riesman, David (1973 [1950]): *A magányos tömeg*. KJK.
- Ryan, Charlotte (2004): Can We Be Compañeros. In *Social Problems* 51: 110–113.
- Schurman, Rachel and William Munro (2004): Intellectuals, Ideology and Social Networks: The Process of Grievance Construction in the Anti-Genetic Engineering Movement. Department of Sociology, University of Illinois, Urbana-Champaign, IL. (kiadatlan kézirat)
- Selznick, Philip (2002): *The Communitarian Persuasion*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Sen, Amartya (1999): *Development as Freedom*. New York: Random House. Magyarul: uő. (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Európa.
- Sennett, Richard (1998 [1977]): *A közéleti ember bukása*. Helikon.
- Sitas, Ari (1997): The Waning of Sociology in South Africa. In *Society in Transition* 28: 12–19.
- Skocpol, Theda (2003): *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
- Smith, Dorothy (1987): *The Everyday World as Problematic*. Boston, MA: Northeastern University Press.
- Spalter-Roth, Roberta és William Erskine (2004): *Academic Relations: The Use of Supplementary Faculty*. Washington, DC: American Sociological Association.
- Stacey, Judith (2004): Marital Suitors Court Social Science Spin-Sters: The Unwittingly Conservative Effects of Public Sociology. In *Social Problems* 51: 131–145.
- Stacey, Judit és Tiomthy Biblarz (2001): (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? In *American Sociological Review* 66: 159–183.
- Stouffer, Samuel et al. (1949): *The American Soldier*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Strand, Kerry, Sam Marullo, Nick Cutforth, Randy Stoecker és Patrick Donohue (2003): *Community-Based Research and Higher Education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Turner, Stephen és Jonathan Turner (1990): *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*. London and Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Uggen, Christopher és Jeffrey Manza (2002): Democratic Contaction? Political Consequences of Felon Disenfranchisement in the United States. In *American Sociological Review* 67: 777–803.
- Vaughan, Diane (2004): Public Sociologists by Accident. In *Social Problems* 51: 115–118.
- Waite, Linda és Maggie Gallagher (2000): *The Case for Marriage*. New York: Doubleday.
- Wallerstein, Immanuel, Calestous Juma, Evelyn Fox Keller, Jürgen Kocka, Dominique Lecourt, V. Y. Mudkimbe, Kinhide Miushakoji, Ilya Prigogine, Peter J. Taylor és Michel-Rolph Trouillot (1996): *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Reconstructing of the Social Sciences*. Stanford, CA: Stanford University Press. Magyarul: uők (2002): *A társadalomtudományok jövőjéért: nyitás és újjászervezés*. A Gulbenkian Bizottság jelentése. Napvilág.
- Wacquant, Loïc (2004): Following Bourdieu into the Field. In *Ethnography* 5(4).
- Warner, Michael (2002): *Publics and Counterpublics*. New York: Zone Books.
- Webster, Edward (2004): Sociology in South Africa: Its Past, Present and Future. In *Society in Transition* 35: 27–41.
- Wilson, William Julius (1996): *When Work Disappears*. New York: Knopf.
- Wolfe, Alan (1989): *Whose Keeper?* Berkeley, CA: University of California Press.